

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

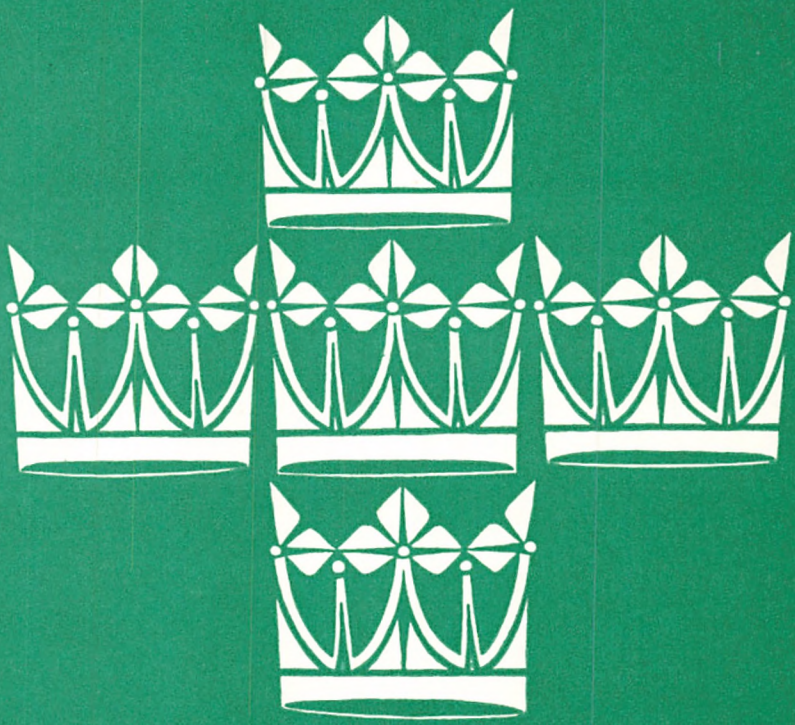
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Rutger Croneborg: Försök till karaktäristik av svensk adlig heraldik under frihetstiden	105
Hans Schlyter: En heraldisk Røkpipa	114
O. H. M. baron Haxthausen: Niels fra Ø	119
Heraldica varia	121
Nils G. Bartholdy: Suverænitetsymbolikken i det store danske kongelige våben og dens kulturhistoriske baggrund	127
Ny heraldisk litteratur	139

Försök till karaktäristik av svensk adlig heraldik under frihetstiden

Av *Rutger Croneborg*

PAGAENDE inventering och registrering av vapenbilder och heraldiska former hos de på Riddarhuset i Stockholm befintliga vapensköldarna har numera även genomförts beträffande den s.k. frihetstiden eller åren 1720-1771. Detta var en tid av helt annan karaktär än den föregående karolinska tiden. Det kungliga enväldet hade ersatts av ständerväldet, varvid Ridderskapet och Adeln spelade en ofta avgöande politisk roll. Det var samtidigt upplysningens storhetstid och rococons genombrott, varvid den alltmer yviga heraldiken åtminstone delvis sökte sig nya former.

Eftersom Riddarhuset redan var fyllt av en manstark adlig representa-

tion försökte man i princip begränsa adlandet, helst ville man att detta endast skulle förekomma vid kungliga kröningar. Men med hänsyn till föregående praxis visade sig detta svårt att genomföra. Man fortsatte sålunda bl. a. att i regel utnämna riksråd till grevar samt landshövdingar, generalmajorer och likställda till friherrar.

Under konung Fredrik I:s regering (1720-1751) introducerades på Riddarhuset 9 grevar, 40 friherrar och 139 adelsmän. Ungefär en fjärdedel av dessa hade blivit adlade under den karolinska tiden, men av olika anledningar ej tidigare tagit introduktion. En andra fjärdedel utgjordes av naturaliserade ätter företrädesvis från Balticum och Pommern. De förstnämnda hade merendels tvingats överflytta till Sverige efter den ryska ockupationen. Mer än hälften av under denna period nytillkomna grevar, friherrar och adelsmän voro krigare, som tjänat sina sporrar under konung Carl XII:s krig. Bland de övriga dominerade ämbetsmännen, vartill kommo ett fåtal hovmän, diplomater, affärsmän m. m.

Under konung Adolf Fredriks regering (1751-1771) introducerades på Riddarhuset 11 grevar, 64 friherrar och 165 adelsmän. Proportionerna mellan olika yrkeskategorier var under denna period i stort densamma som under Fredrik I:s regering. Dock

Rutger Croneborg, f. 1898 i Stockholm, sjö-officersexamen 1920, ett flertal kommanderingar och fartygsbefäl ävensom stabs- och lärarebefattningar, kommandörkapten

1941, avd.chef i marininstaben 1943, marinattaché i Washington 1947, kommandör och sjöstyrkebefälhavare 1950, riddarhussekreterare 1954-1966.

minskade antalet krigare något under det att ämbetsmän och andra civila yrkesmän ökade i antal. Det blev därjämte alltmer vanligt att biskopars barn adlades för faderns förtjänster. En begränsning av adlandet genomfördes omsider vid 1762 års riksdag, då adeln beslöt att ej bevilja introduktion förrän de introducerade ätternas antal sjunkit till 800. På Ridarhuset introducerade ätter beräknades då till omkring 1250, vilkas representanter icke alla kunde rymmas i riddarhussalen. Konungen fortsatte dock adlandet i begränsad omfattning, men dessa ätter introducerades först under konung Gustaf III:s regering.

Eftersom den adliga *namnbildningen* ofta står i samband med heraldiken skall inledningsvis också några ord därom nämnas. Den ursprungliga namnbildningen, då namnet bildades efter vapenbilden, alltså typ Bielke, Sparre, Ugglå etc., förekom endast sparsamt under frihetstiden. Något oftare förekom att viss del av vapenbilderna anslöt sig till namnet, alltså delvis talande vapen. Heraldiskt klingande namnbildningar, vari ofta förutvarande släktnamn ingick, äro fortfarande ganska vanliga. Ungefär lika ofta bibehölls det tidigare släktnamnet oförändrat, ehuru gärna förbättrat med prefixet *von*. Mot slutet av perioden ändrades emellertid stundom sistnämnda prefix till *af*, troligen på initiativ av kronprinsen sedermera konung Gustaf III.

De *heraldiska färgerna* eller tinkturena äro under frihetstiden alltjämt de sedvanliga. Dock förekommer hos ett fåtal vapen nu också gråverk, en föga inspirerande vapenfärg.

Under den karolinska tiden dominerades heraldiken av barockens ofta svulstiga former. Under frihetstiden

blev däremot rococon den förhärskande stilarten, varför man gjorde olika försök att anpassa heraldiken efter rocostilens böljande formvärld. Detta får väl betraktas som ett stilbrott mot heraldikens grundläggande former, men ger å andra sidan denna tidsperiods vapen en stundom älskvärd elegans. Särskilt i de grevliga och friherrliga vapnen förekommer samtidigt rätt smaklösa överdrifter.

Eftersom frihetstiden sålunda i viss mån innebär en utveckling eller förändring av de tidigare heraldiska formerna kommer dessa nya former att här något närmare redovisas. Först skall dock några ord nämnas om vapnens tillkomst. Därom vet man egentligen föga. Känt är likväl att hovjunkaren Transchöld tjänstgjorde som ett slags riksheraldiker under tiden 1734-1765. Detta är emellertid just den tidsperiod, som känneecknas av en ganska ojämn heraldik. Under åren 1768-1772 tjänstgjorde friherre Daniel Tilas såsom riksheraldiker. Denne var en begåvad jurist och bergsman tillika genealog, vars goda smak satt sina spår i tidens heraldik.

För att börja med själva *vapensköldens form och indelning*, så gavs skölden stundom en rococobetonad form och inramning. Grevar och friherrar förde likaså emellanåt ovalt hjärtvapen. Beträffande de adliga ätternas vapen må nämnas att de sällan förde odelad sköld utan denna uppdelades snarare på alla upptänkliga sätt, särskilt ginstam nytjtjades flitigt. Fyrdelad sköld för adelsmän förekommer så gott som endast för en och annan naturaliserad ätt. Dylik sköld förebehålles sålunda fortfarande för grevliga och friherrliga ätter. En nyhet är dock att fyrdelning nu ofta ersattes av fyrstyckad sköld. Emellanåt äro de fyra fälten ytterligare uppdelad i småfält på ett

särdeles plottrigt och föga tilltalande sätt. Liksom i protest häremot började några särskilt äldre och förnämligare grevliga och friherrliga ätter föra helt odelad vapensköld. Härvid brukade skillnaden mot det adliga vapnet märkas med en ofta vackert prydd bärd. Särskilt riksheraldikeren Tilas synes ha ivrat för denna förenklade form.

Beträffande *hjälm* och *hjälmprydnader* må nämnas att liksom tidigare i allmänhet grevar föra tre, friherrar två och adelsmän en hjälm. Alltjämt föreligger dock viss förvirring ifråga om useendet av grevars och friherrars hjälmkronor. Sköldbrev, Riddarhusets vapensköldar och andra vapenavbildningar förete sålunda stundom olika kron typer. Vapenböckerna från 1800-talet ha dock systematiskt genomfört de numera brukade grevliga, friherrliga och adliga kronorna. Krönt hjälm på adliga vapen föres av ett antal äldre ätter av utländskt ursprung, vilka ansetts ha innehaft riddarlig värdighet. Undantag äro de adliga äterna Cronsvärd (nr 1881) och Hårdeman (nr 1927), där kronan möjligen är ett kungligt ynnetsbevis.

Hjälmprydnaderna förete liksom tidigare många olika typer. De från medeltiden härstammande vesselhornen äro fåtaliga och förekomma mest hos ätter av utländskt ursprung. Egenomliga särfall äro adliga ätten Virgin (nr 1848), som endast för ett dexter vesselhorn under det att det andra hornet ersatts av en beväpnad arm, samt adliga ätten Dahlstierna (nr 1864), som för två skärar i stället för vesselhorn ehuru på utsidan föresedda med påfågelsfjädrar, möjligen ett försök från en nyadlad ätt att verka gammal adel. Den nyadlade Dahlstierna var lantmätare, varför förekommande trianglar torde syfta på triangulering. Ett ovanligt fall är också den från Ita-

Nr 1864 Dahlstierna. Adlad 1702. Intr. 1743.

lien härstammande adliga ätten Pinello (nr 1964), vilken i vapenböckerna saknar hjälmprydning. Vapenskölden på Riddarhuset är dock krönt av en dogemossa. — De från medeltiden härstammande lansfanorna ha numera helt ersatts av infanterifanor, dragonfanor, ryttarstandar, regementsfanor och örlogsflaggor, vartill emellanåt komma utländska flaggor antydande tjänst i främmande krigsmakter. Adliga ätten van Törne (nr 1857) statar exempelvis med svenska livgardets fanor omgivande en törnros, gallret nedtill på skölden syftar på rysk fångenskap. Omväxlingen och fantasirikedomen ifråga om hjälmprydnader är för övrigt intressant, men fjärmar sig merendels i hög grad från den ursprungliga medeltida hjälmprydningens ändamål och utformning.

Det sedvanliga *hjälm*täcket av acantusblad ersattes under frihetstiden i betydande omfattning av vapenmantel eller sköldhållare, varom mera nedan. Försök gjordes också att utforma hjälm-täcket med rococobetonade gir-

Nr 1857 von Törne. Adlad 1731.

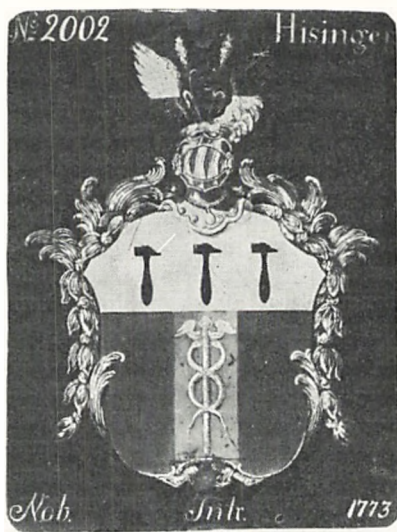
lander såsom hos adliga ätten Hisinger (nr 2002) eller med plymer såsom hos adliga ätten Carlsköld (nr 1890). Ett annat försök var att omgiva skölden med draperade fanor såsom hos adliga ätten von Eggers (nr 1913), nämligen en svensk, en sachsisk, en polsk och en fransk fana.

Under frihetstiden kom *vapenmantel* till stor användning. Omkring en tredjedel av tidsperiodens alla vapen föra nämligen sådan. På 1600-talet förekom vapenmantel någon gång såsom attribut för borgmästare och rådmän. I början av 1700-talet började hermelinsbrämrad vapenmantel komma i bruk bland grevliga ätter såsom riksrådsattribut. Men frihetstidens maktberusade adelsstånd började snart använda vapenmantel även för adelsmän. Helt stilvidrigt förefaller i varje fall att man särskilt under Fredrik I:s tid införde vapenmantlar i skilda färger på dexter och sinister sida.

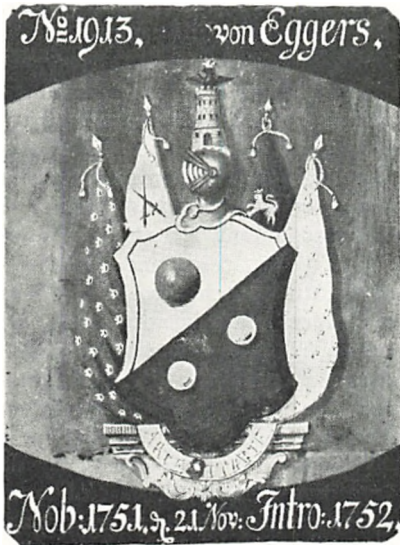
Sköldhållare, vilka tidigare reserve-

rats för grevliga och friherrliga ätter, började under frihetsiden churu i begränsad omfattning även nyttjas av adelsmän. Anmärkningsvärt är därvid att ett par grevliga ätter antogo vapen med både vapenmantel och sköldhållare, vilket i allmänhet anses förbehållet suveräna ättevapen. Detta gäller särskilt den inhemska grevliga ätten Lagerberg (nr 75). Den nye greven var både krigare och ärbetsman, lantmarskalk och riksråd, varom vapnets symboler och attribut giva besked. I övrigt förekomma liksom under drottning Hedvig Eleonoras tid sköldhållare av allehanda djurarter och människotyper.

Sköldhållare äro i regel stående på ett *postament* och här gör sig rococo-stilen ofta gällande i mer eller mindre elegant ornamentik. Det börjar också bli alltmer vanligt att härvid bifoga ett *valspråk*, måhända under påverkan av de skotska klanernas stridsrop eller det under frihetstiden alltmer florerande ordensväsendet.

Nr 2002 Hisinger. Adlad 1770.

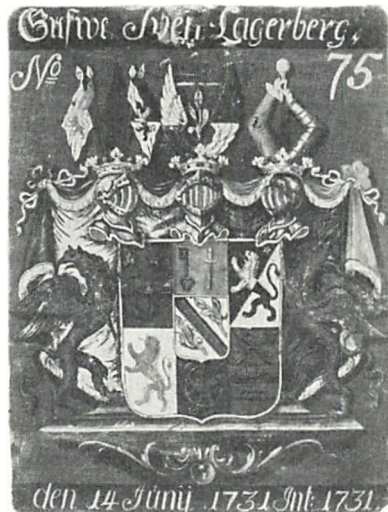

Nr 1913 von Eggerts. Adlad 1751.

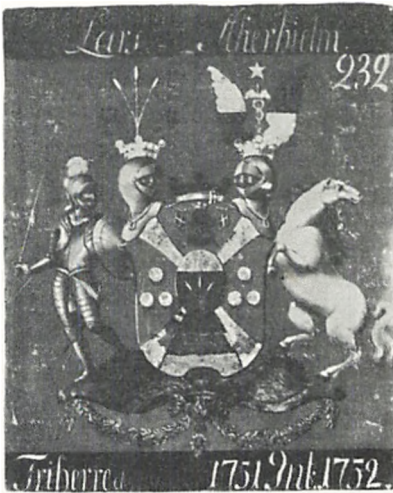
Efter denna kortfattade översikt av heraldikens former under frihetstiden kan det vara skäl att även något granska använda *symboler och attribut* samt deras innebörd. Av intresse härvidlag är boken «Inledning till heraldiken», författad av Carl Uggla och utgiven i Stockholm 1746. Denne förklarar: «Ty man kan noggsamt finna att Regenterne, som gifvit dessa hedersbelöningar (alltså vapnen) eller ock andra som dem sig efter sitt eget godtycke walt, utan twifvel haft någon mening dermed, såsom ock ordsak hwarföre den ena Figuren häldre blifwit till Sköldemärke tagen än en annan». Därefter uppräknas ett antal figurer med bifogad förklaring. Ett godtyckligt urval därav må här anföras. *Ankare* betyder hopp, tillförsikt, sjösaker. *Ek*, styrka. *Häst*, hastighet, läraktighet, frihet, mod i krig. *Krans*, ära och seger. *Måne*, obeständig lycka. växt och tilltagande, resor, lycka och förtjänster i Turkiet, ägare av silver-

verk. *Ring*, herrskap, seger, trohet, erfarenhet, skicklighet. *Stjerna*, lycka, beröm. *Triangel*, lärdom.

Bland de ytterst fåtaliga sköldebrev, där *förklaringar* lämnas till vapenbilderna må här nämnas det som utfärdats för friherrliga ätten Akerhielm af Blombacka (nr 232). Beträffande den fyrstyckade skölden med hjärtvapen säges, att översta fältet «föreställer det av Nylands dragone regemente i dess standarer förande Södra Finlands vapen». Akerhielm var där regementschef. De bägge sidofälten med tre gyllene kulor vore «till betecknande af de för Friedrichsteins fästning undfångne blesyrer». Han deltog nämligen vid belägringen av Frederikssten vid Fredrikshald 1718. Nedersta fältet med en silverström bjälkvis med övre fält blått och det nedre grönt avser «bemälte general major vid grantz commissionen emillan cronorne Sverige och Ryssland updragne göromål». Han deltog sålunda i gränsregleringen efter freden i Abo 1743. De bägge hjälmprydnaderna äro hämtade dexter från

Nr 75 Lagerberg. Grevlig 1731.

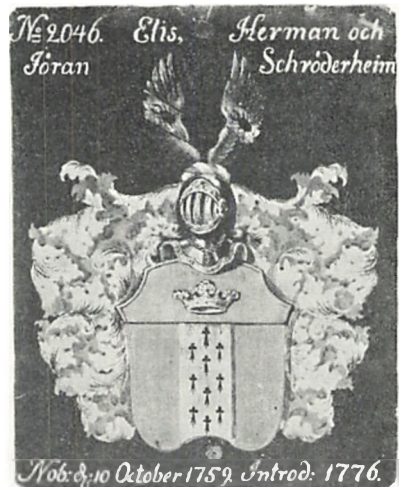
Nr 232 Akerhielm af Blombacka. Friherrl.
1751.

eget ättevapen samt sinister från adliga ätten Götherstiernas (nr 1501) vapen eller «general majorens afledna makas vapen». Dexter sköldhållare, en bepansrad krigare, är «den norska staden Friedrichshalls märke». Sinister sköldhållare, en tillbakaseende «modig hvit häst» är givetvis ett kavaleristattribut.

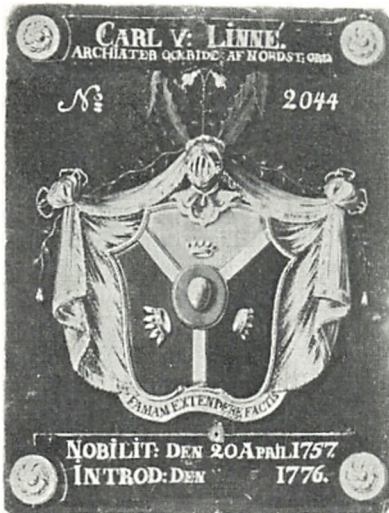
För att ytterligare något beröra de symboler och attribut, som utnyttjats såsom vapenbilder under frihetstiden, kan det vara lämpligt att följa den uppdelning, som tidigare kommit till användning. Vad beträffar *häroldsbilder* så äro dessa ytterst fåtaliga och torde väl sällan ha någon egentlig innebörd. Rent *talande vapen* förekommer alltjämt i begränsad omfattning. Mera vanliga äro delvis talande vapen, där sålunda endast ett eller annat föremål ansluter sig till namnet. Som ett ovanligt exempel härpå må anföras adliga ätten Schröderheims (nr 2046) vapen, där hjälmprydnadens bägge vingar prydas av vardera en

ekoxe, som på tyska heter «schröter», alltså i anslutning till namnet.

Yrkesattributen äro liksom tidigare mycket vanliga. De militära attributen uppvisa föga nytt. Frihetstidens svenska krigståg voro ju icke särskilt ärofulla. Däremot förekommer ofta såsom tidigare nämnts utländska fanor i hjälmprydnaderna för att antyda innehavd tjänst i främmande krigsmakter. Vasatidens och karolinska tidens *bragdvapen* lysa däremot nästen helt med sin frånvaro. Såsom ett belysande exempel på militära attribut må admiralen von Rajalins (nr 1903) vapen nämnas. Denne erhöll för ovanlighetens skull en fyrdelad sköld, där de bägge övre fälten syfta på av honom utgivna tvenne böcker, den ena om navigations- och styrmanskonsten — en uppslagen bok — och den andra om skeppsbyggeriet — ett skeppskrov på stapeln. De undra fälten äro vanliga sjömilitära attribut, ett fullriggat skepp till ankars samt korslagda kanoner jämte beväpnade armar hållande örlogsflaggor. På hjälmprydnaden sy-

Nr 2046 Schröderheim. Adlad 1759.

Nr 2044 von Linné. Adlad 1757.

nes omgiven av örlogsflaggor en morgonstjärna eller spikkclubba, ett vid återstrid använt vapen.

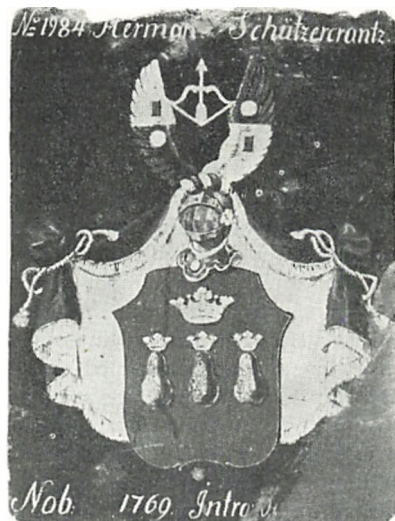
Bland civila yrkesattribut illkommer under frihetstiden bland annat en sjuuddig stjärna kallad «stella chymicae» såsom bergsmansattribut. Ett annat sådant är en fackla kallad «bergsmans bloss». En under frihetstiden ofta använd vapenbild är granatäpplet, som anses symbolisera fruktbarhet samt i religiöst sammanhang även odödlighet.

Vapenbilder med *geografisk anspeling* förekomma sällan denna tid. En mänskära, som antyder verksamhet i Turkiet under konung Carl XII:s tid påträffas likväl alltjämt hos en eller annan krigare eller ämbetsman.

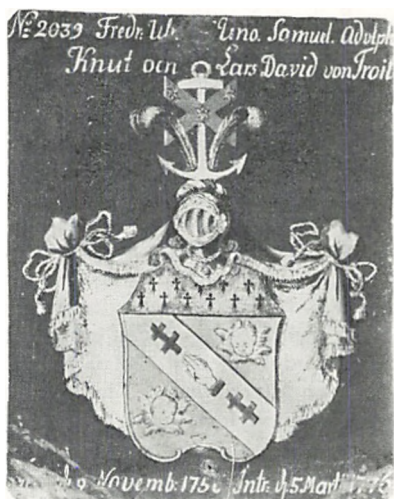
Ifråga om *litterär och vetenskaplig symbolik* är den store vetenskapsmannens Carl von Linné (nr 2044) vapen ett intressant exempel. Dennes vapensköld är uppdelad i tre fält av ett «Pytagoreiskt gyllene kors» (gaffelkors) med korsets mittpunkt belagd av «en blå Glob», varpå ett upprättstående

ägg i silver. Ägg liksom frö är ju allt livs begynnelse. Övre fältet är rött, varpå en «krona af guld formerad af fem pärlor», högra fältet är grönt, varpå en «krona af guld formerad med fem löfblad» samt det vänstra fältet svart, varpå en «gyllene krona formerad af fem ädla stenar». «Altsammans har sitt afseende på de Tre Naturens Riken, nämligen Diur-, Växte- och Sten Riket». Hjälmprydnaden utgöres av två gröna blad «af den så sällsynt blomstrande sticklige Aloën», mellan vilka «upväxer örten Linnea med tvenne blommor af silfver», varjämte två linnearankor «fölla öfra kanten af Wapentäcket». Förutom röd vapenmantel med gyllene foder läses under skölden valspråket. «Famam extendere factis».

Ett annat rätt egendomligt exempel erbjuder det vapen, som livmedicus Schützerantz (nr 1984) erhöll. På blått fält synes överst en stor krona samt under denna tre mindre kronor bredvid varandra samt från var och en av dessa en nedhängande droppe.

Nr 1984 Schützerantz. Adlad 1769.

Nr 2039 von Troil. Adlad 1756.

Han biträdde nämligen vid koppypning av de kungliga personerna 1769 och förvärvade därigenom sitt adelsdiplom.

Såsom exempel på religiös symbolik må anföras adliga ätten von Troils (nr 2039) vapen. Dylik symbolik förekom företrädesvis, då biskopars barn blevo adlade för faderns förtjänster. Nämn- da ättevapen har överst en ginstam i silver, varpå elva herminer. Biskopen Troilius var nämligen hovpredikant. Under ginstammen ett blått fält med gyllene balk, varpå en hand och två patriarkalkors. Handen är möjligen en åldrig Gudssymbol och korsen biskops- attribut. Över och under balken var- dera en seraf. Biskopen var ordens- predikant och erhöll en serafimer- stjärna. Hjälmprydnaden utgöres av ett gyllene ankare belagt med rött andreaskors varpå tre stjärnor samt om- givet av två blå strutsfjädrar. Ankaret är ju hoppets symbol. Andreaskorset är möjligen hämtat från adliga ätten Teets (nr 550) vapen, ty biskopens mormoder bar detta adliga namn.

Vapenbilder från andra vapen ut- nyttjades under frihetstiden i rätt stor utsträckning. Landshövdingar, som bli- vit friherrar, föra sålunda stundom länsvapnet i något sidofält. På grevars och friherrars vapen är det ganska van- ligt att mödrars och hustrus vapen fö- res på något sidofält eller antydast på annat sätt. Adliga ätten Bildensköld (nr 1818) gick dock ganska långt ifråga om nyttjande av annat vapen. Den adlade häradshövdingen i Skåne gifte nämligen in sig i den åldriga danska adelsätten Bille af Dybeck (nr 28). Så- som vapen antog han denna ätts va- pen endast med tillägg av en svart gin- stam, varpå ett lejonhuvud i silver.

Exemplen på egendomliga vapen- bilder och märkliga kombinationer skulle kunna ytterligare anföras i stort antal, men det sagda kan vara nog. Så- som avslutning kan det måhända vara av intresse att lämna en ytterligare in- blick i huru frihetstidens heraldiker använde och uppfattade vapenbilder- nas symboler och attribut genom att

Nr 248 Tilas. Friherrl. 1766.

omnämna sedermera riksheraldikern friherre Daniel Tilas (nr 248) konstnärligt eleganta vapen. Dennes fader adlades 1719 med ett vapen, vars innebörd är okänd. Sköldbrevet gick sedan förlorat vid en eldsvåda, varefter sönerna 1752 utverkade kungligt beslut att hjälmtäcket skulle utbytas mot sköldhållare, nämligen en drake och en ulv. Härom skriver Tilas i sin numera publicerade dagbok. «Förklaringen över denna ändring och förbättring var, att utom det vi i vår genealogie hafva decendence på mödernesisidan ifrån Drake- och Ulfva-ätterne, så alluderades det egentligen på våre egne personer såsom ensamme arfvingar av vår

salig faders erhållne adelskap. *Draken* anses i emblematiquen såsom en underjordiske skatters bevarare och syftar altså på min bergmannametier och initialbokstaven D kan äfven utvisa mitt dopnamn Daniel. *Ulfven* räknas uti emblematiquen för att vara Marti diur och syftar altså på min broder Olof Tilas såsom uti militaire ståndet tiende, förutom det at Ulf och Olof stundom nämnts för synonymmer. Walspråket är taget af vår salig morfader landshöfdingen Urban Hiärnes medaille, hvoruppå han nyttjat *vivitur ingenio* till devis, och altså hafva vi adopterat det till vår families ständiga walspråk.»

En heraldisk rökpipa

Av Hans Schlyter

GRAFIKER Hans Nielsen i Köpenhamn äger en sjöskumpipa av imponerande uppsyn. Eller rättare sagt ett väl inrökt piphuvud av sjöskum. På framsidan är skuret i hög relief ett vapen med sköldhållare och tre hjälmar (bild 1, bild 2, bild 3). Skölden är kvadrerad med ett utsvängt kors inte alldeles olikt ett dannebrogskors. Dexter sköldhållare är en grip, sinister sköldhållare ett okrönt lejon. Den mellersta hjälmprydnaden är en av strålknippen omgiven stjärna, den dextra ett ur hjälmkronan uppstigande okrönt lejon och den sinistra en dubbelörn utan kronor eller glrior. Skölden har hjärtsköld: ett krönt lejon. Vad korset kvadrerar är i första och fjärde fälten tre balkar med svagt antydd vågighet och i andra och tredje fälten ännu ett krönt lejon. Hans

Nielsen tror helt naturligt att vapnet representerar pipans förste ägare, pip-skärarens uppdragsgivare, och vill veta vems vapnet är. Frågan har nått HT:s redaktör som ställde diagnosen: svenskt grevevapen frågetecken. Att undersöka — trots bristfälliga förkunskaper — vilket svensk grevevapen som det kan ha varit och vilken svensk greve som eventuellt har varit pipans förste ägare lades på mig.

C. A. Klingspor, Sveriges ridderskaps och adels vapenbok, Stockholm 1890, innehåller på sidan 5 ett vapen (bild 1) som uppvisar intressanta likheter men också intressanta olikheter med pipans vapen. Under vapnet står von Hessenstein, plus några data: tyskromerskt riksgrevlig 1741, naturaliserad 1742 och introducerad på riddarhuset i Stockholm 1743 som grevliga ätten

1, 2 och 3. Det vapenprydda piphuvudet ur några olika synvinklar.

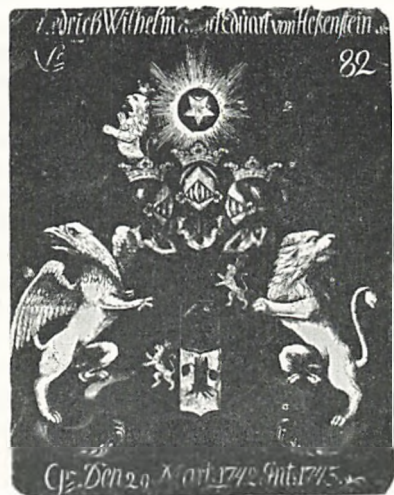
4. Ur C. A. Klingspors vapenbok.

nr 82. 1785 var det år då ättens vid det laget ende levande medlem upphöjdes till svensk furste och därmed skulle komma att få sitt furstevapen, med bygelkrona och vapenmantel, infört hos Klingspor under rubriken Ointroducerade Furstar, Grefvar etc (bild 8).

Grevevapnet hos Klingspor har ingenting av dannebrogskors. Snarare är det det svenska sk stora riksvapnet som man kan komma att tänka på, om man bortser från avsaknaden av kunglig krona och att en av sköldhållarna är en grip. Vapnen hos Klingspor bör om man har möjlighet till det jämföras med dem på riddarhusets plåtar. Så har gjorts här. Riddarhusets genealogiska avdelning har med traditionell hjälpsamhet ställt till förfogande ett fotografi av von Hessensteinplåten (bild 5) och dessutom en kopia av en i riksarkivet förvarad avskrift av det svenska grevbrevets vapenbeskrivning. Innan vi går in på vapnets detaljer bör vi nämna något om de båda svenska ätterna, den grevliga och den furstliga.

Arvprins Fredrik av Hessen-Kassel (1676–1751) valdes 1720 till kung av Sverige att efterträda sin gemål, Karl

XII:s syster Ulrika Eleonora (1688–1741), som hade valts till regerande drottning 1719, året efter Karl XII:s död. Fredrik var barnlös änkeman när han 1715 gifte sig med den dygdädra Karlssystemen. Äktenskapet med henne blev också barnlöst. Om Fredrik, med numret I, hänvisar vi i övrigt till Ingvar Andersson, Sveriges historia (eller hans 1941 utgivna Sveriges Historie genom Tiderne). Historikerns skildring av Fredrik I (bild 6), sedan 1730 även lantgreve av Hessen-Kassel, är sträng. En förmildrande omständighet är att han älskade sina båda utomäktenskapliga söner Fredrik Vilhelm, född 1735, och Karl Edvard, född 1737. Det var dessa pojkar som genom benägen medverkan av kurfursten av Sachsen blev tyskromerska riksgrevar 1741. Deras mor var en fröken Hedvig Taube (1714–1744), dotter til amiralen Evert Didrik Taube och hans fru Christina Maria Falkenberg af Trystorp. Namnet Hessenstein, utfunderat möjligen av Fredrik I själv, är taget från

5. Grevliga ätten von Hessensteins vapen enligt plåten på riddarhuset i Stockholm.

6. Fredrik I på 1740-talet på en svensk riksdaler. Foto ATA, Stockholm.

en gammal borg några mil sydväst om Kassel.

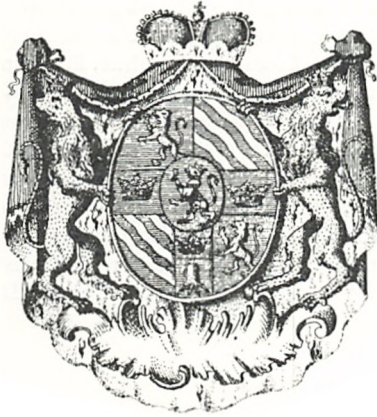
Riksgrevebrevet finns i behåll och förvaras av grevliga ätten Taubes huvudman. Denne har upplyst att det har ett traditionellt vackert utförande men inte innehåller någon bild av riksgrevarnas vapen. Den okunnige må fråga sig om vapnet har koncipierats och målats upp av någon kejsarlig eller någon svensk heraldiker. Det svenska grevebrevets (av den 29 mars 1742) vapenbeskrivning motsvarar plåens vapen utom i fråga om sköldens dextra övre och sinistra nedre fält. På plåten liksom hos Klingspor visas där tre av vågskuror bildade gimbalkar (*barres ondées*) av silver medan vapenbeskrivningen talar om «trenne silfwer bander wåge wijss», vilket skall förmodar vi betyda tre av vågskuror bildade balkar (*bandes ondées*). Tre av vågskuror bildade balkar, och inte gimbalkar, är just vad som förekommer på Hans Nielsens piphuvud. Vi kan inte, i varje fall inte på detta stadium av undersökningen, ge någon förklaring. Det är inte unikt att en officiell vapenmålning och en officiell vapenbeskrivning motsäger varandra och det är vapenmålningen som har vunnit hävd. Se t ex vapenbrevet av år 1805 för den

yngre av de båda släkter som utgör den svenska ätten Rosencrantz.

Den som har funderat ut det von Hessensteinska grevevapnet har uppenbarligen känt till både det dåtida svenska riksvapnet (bild 7) och möderneättens vapen. von Hessensteinvapnets sköldhållare har vi redan nämnt. Ätten Taube nr 62, grevlig 1719 och †, hade som dexter sköldhållare ett okrónt lejon av guld och som sinister en röd grip. Ätten Taube nr 112, grevlig 1734, vars förste huvudman var de små riksgrevarnas morfar, har samma sköldhållare; det ser dock ut som lejonet hade två svansar (förbättring?). Det intressantaste hos von Hessensteinvapnet är vad som kan vara menat att markera ägarnas descendens från konungen av Sverige och de detaljer – obegripliga för den oinvigde – som förmodligen utgör markeringer av *la båtardise*. Den dextra hjälmprydnaden är ett «gull leyon» med en «swäfwande gullcrona öfwer hufwudet». Markerar den «svenskar nästan kungliga»? En «femuddig gull stierna» torde vara nordstjärnan, en på den tiden vanlig symbol för fosterland och snille; nordstjärneorden tillskapades först några år senare. Den svarta dubbelörnen får förmodas vara

7. Stora riksvapnet på Fredrik I:s tid på en svensk riksdaler. Foto ATA, Stockholm.

8. Fredrik Vilhelm von Hessensteins vapen som furste. Kopparstick i Siebmacher. Foto Kungliga biblioteket, Stockholm.

en komplimang till kejsaren i Wien, riksgrevliga värdigheters källa.

Likheterna med det svenska riksvapnet, inklusive strömmarna, konstaterar den uppmärksamme läsaren själv. På Fredrik I:s tid utgjordes riksvapnets hjärtsköld av ett hessiskt vapen, kluvet och två gånger delat och i sin tur belagt med en hjärtsköld: i blått Hessens krönte lejon, nio gånger delat av silver och rött, d v s vit-och-rödrandigt på tvären med fem vita och fem röda ränder. von Hessensteinvapnet har också hjärtsköld: i blått ett lejon med krona svävande över huvudet och vit-och-rödrandigt på tvären med fem vita och fyra röda ränder. Till yttermera visso har lejonet en «under sig slängt swantz» och åtföljes av en «swäifwande gull staaf barrewijss en chef ställd». Det taubeska möderet markeras inte bara genom den sköldhållande gripen. Ätten Taubes stamvapen, en uppryckt stubbe med ett blad på vardera sidan, har placerats på en stolpe (*pal*), inpassad mellan hjärtskölden och sköldens underkant. Till sist: det kvadrerade korset.

som alltså bara är synligt delvis, är av silver, inte guld som i riksvapnet.

Kan pipan ha tillhört någon av dessa svenska von Hessenstein? Ifall pipan skulle ha beställts i Stockholm är det troligt att pipmakaren skulle ha dristat sig att skära ett vapen som inte stämmer med plåten på ridarhuset? Ifall pipan skulle ha beställts i utlandet under någon av brödernas kampanjer där är det troligt att pipmakaren skulle ha tillåtit sig att föreslå sin riksgrevlige kund ändringar i hans vapen? Piphuvudet har sannolikt inte skurits i Stockholm. Pipmakarens uppdragsgivare var varken Fredrik Vilhelm eller Karl Edvard von Hessenstein.

Nu skall Hans Nielsen få svar på en av sina frågor. Det är ett hessensteinvapen (bild 9). Vapnets förste manlige ägare var en hessen-kasselsk von Hessenstein. Han var greve men

9. Rökpipans vapen: de hessen-kasselska (preussiska) grevarna Hessenstein. Litografi i Siebmacher, *Ergänzungsband*, *Preussische Grafen*. Foto Kungliga biblioteket, Stockholm.

inte riksgreve eftersom grevevärdigheten var från 1811 och kejsaren i Wien hade upphört att betrakta sig som tysk-romersk kejsare 1806. Den 2 maj 1811 beslöt kejsar Frans I av Österrike att tillåta en friherrinna Caroline von Schlotheim att för sig och sina tre barn anta de dåmera icke-existerande (svenska) riksgrevarna von Hessensteins namn och vapen, dock utan att specificera vapnet i något vapendiplom. En vecka senare blev Caroline

von Hessenstein österrikisk grevinna.

Vem som var far till de tre barnen, Wilhelm, Louis och Caroline, är ingen hemlighet. Deras vapen visar ju Hessens lejon utan brisyr. Wilhelm av Hessen-Kassel (1743-1821), från 1785 lantgreve och från 1803 kurfurste, var en kraftfull man. Från 1764 var han förmäld med Vilhelmine Caroline av Danmark (1747-1820), syster till Christian VII och svägerska till Gustav III av Sverige.

Niels fra Ø

Det sker ikke hver dag, at en middelalderlig sigil-stamp bliver fundet. Faktisk ved vi heller ikke hvornår, hvor og under hvilke omstændigheder det signet, der her skal omtales, blev fundet, for det lå bare i en kasse på Næstved Muscum sammen med andre småting og ventede på at blive nærmere undersøgt. Stampen var tilgæet museet for nogle år siden og på en sådan måde, at man ikke havde fået oplysninger om tid, sted og så videre.

Stampen er af bronze, den er rund og har en diameter på 33 mm. I seglfeltet ses en gotisk portal eller kirke, og i den står på en baggrund af stjerner en kvindeskikkelse med krone på hovedet, med en gryde i sin højre hånd og en palmegren i den venstre. Kronen angiver, at det må dreje sig om en jomfru, palmegrenen, at hun må have lidt martyrdøden, og gryden fortæller os, at det må være *Sct. Cæcilia*.

Måske var *Cæcilia* slet ikke martyr, men blot en veltgørende, som havde stillet sit hus i Rom – den senere *Cæciliakirke* – til rådighed for menigheden. Legenden om hende menes dattet omkring år 500, og hendes hus spiller en fremtrædende rolle i den. Så tidligt som i midten af 1400-tallet foreligger legenden oversat til skånsk og findes den dag i dag i manuskriptet K 4 i Stockholm. Når dette nævnes her, hænger det sammen med, at *Cæcilia* i senmiddelalderen bliver musikken og især orgelspillets helgeninde. I legenden hedder det oprindeligt, at under brylluppet sang hun i sit hjerte Guds pris. Dette er gennem talrige afskrivninger og ved oversættelser blevet forvansket til, at hun spillede på orgel. Men K 4-manuskriptet har ikke denne fejl. Det er derfor interessant, at stampen ikke viser noget musik-attribut, men det redskab *Sct. Cæcilia* blev pint med: Gryden med hede dampe, som blev anbragt i hendes badstue.

Det er første gang vi ser – eller rettere genser – *Sct. Cæcilia* med gryden i dansk sigillografi.

Omskriften er på latin: *S(IGILLUM) NICOLAI DE INSULA* + – Niels fra Ø's segl. Korset der afslutter omskriften står normalt forrest, men her er det af symmetriske grunde anbragt bagest – medmindre vi da begynder læsningen lidt til venstre for midten foroven.

Såvel Øm som Holme, Guldholm, Vesterås og måske endnu flere klostre hed på latin noget med *Insula*, men i dette tilfælde vil det være naturligt at mene, at der er tale om Ø kloster, det nuværende gods Oksholm på Øland nord for Limfjorden.

Ø kloster stiftedes omkring år 1175 af Børglumbispen Tyge for nonner af Benediktinerordenen. Klosteret lededes af en priorinde, men den daglige drift af klostergården og det meget spredte strøgods tog en prior sig af. Han var gejstlig, men i 1400-tallet havde kronen, under påskud af at være klosterets patron, indsat lægmænd som forstandere. Biskop Jep Friis i Børglum og nonnerne fik imidlertid dette ændret i 1475 gennem et paveligt påbud, og derefter fik Børglumbispen atter patronsretten. Alt tyder på, at signetet må have tilhørt en prior ved Ø kloster.

Flere – men langt fra alle – af disse priorer og forstandere har vi navnene på.

Aftryk efter Niels fra Ø's signet udført af tandlæge J. Køie, Næstved. Foto: Adjunkt J. Preisler, Næstved.

En af dem hed Niels Ovesen. Han nævnes 1418–22 og ville sådan set passe meget fint til stampen, hvis ikke lige det var fordi hans segl er kendt og aldeles ikke viser nogen Cæcilia, men Johannes Døberens hoved i en skål. Det kan tænkes, at han har haft to stamper, men det er meget lidt sandsynligt, at de skulle afvige så meget fra hinanden i indhold.

I 1391 nævnes inidlertid endnu en Niels som prior på Ø. Hans segl kendes ikke. Hidtil har man været tilbøjelig til at anse ham for identisk med Niels Ovesen, men stampen fra Næstved Museum åbner en mulighed for, at denne antagelse har været forkert.

Stampens heraldik har endnu ikke været nævnt. Under Sct. Cæcilia ses et lille skjold med en seksbladet blomst (rose?). Skjoldformen passer godt på slutningen af 1300-tallet. Det er svært at sige, hvor stor eller lille vægt man skal lægge på antallet af blomstens kronblade. Det bemærkes dog, at den i begyndelsen af 1400-

tallet efter sigende fra Finland til Skåne indvandrede slægt Skalder, der førte en fembladet rose i skjoldet, omfattede flere gejstlige. Men navnet Niels forekommer ikke i slægtstavlen.

Adskillige andre – ikke mindst gejstlige – som vi ikke kan hægte på denne eller andre navngivne slægter, har ført det enkle og kønne rosemotiv som våben, men ingen af dem passer på ham vi søger, så i dette tilfælde kan heraldikken næppe hjælpe os til en nærmere identifikation af Niels fra Ø.

Hvordan stampen er havnet i Næstved, kan nok forklares på mange måder, men det kan ikke blive til andet end gætterier. Et sagn om at Broksø, en halv snes kilometer nord for Næstved, oprindeligt var et kloster, der hed Insula, tør jeg ikke fæste lid til, selv om jeg har det fra min svoger Niels fra Broksø. Nej, så vil jeg snarere tro, at stampen stammer fra min moders fødegård, Oksholm, Ø kloster.

Haxt. -

Heraldica varia

Våbenet i Mygdal kirke og Johannes Degn

I Heraldisk Tidsskrift – bind 4, nr. 31, s. 31–32 – præsenterer redaktøren et nylig afdækket kalkmaleri fra Mygdal kirke ved Hjørring. Maleriet viser en madonna med barn og et lidt primitivt malet våben; i skjoldet er en 3-radsaktavlet skråbjælke fra højre, hjelmtegnet er utydeligt. Notitsen slutter med at redaktøren giver et forslag til identifikation og opfordrer andre til at give deres besyv med.

Det er dog ikke denne opfordring der først og fremmest har lokket mig til skrivemaskinen, men redaktørens tolkning indebærer visse metodiske problemer, og hvis den er rigtig, betyder det at vi må slette »slægten« Degn III af adelslexikonet. Og det er måske nok en debat værd.

Redaktørens hypotese lyder: »Hjælpepræsten Johannes af slægten Skobe blev af Børglum kloster udsendt til Mygdal kirke. Han boede på den nærliggende Odden hovedgård ... Omkring år 1380 – muligvis i forbindelse med Johannes's død – males madonnabilledet og våbenskjoldet«. Denne hypotese – som fremsættes med forsigtige forbehold – bygger på 8 led:

1. Våbenet dateres ud fra skjoldformen til ca. 1380.

2. I nærheden af Mygdal ligger Odden, hvor man i 1377 i følge en tvivlsom tradition finder »Johannes Diakenn, advocatus in Odden«.

3. Uanset tvivlen er denne mand sandsynligvis identisk med den Johannes Dyaconus, hvis segl fra 1349 er bevaret. Våbenet viser en pæl, det sidste felt er krydsvis sribet – således er våbenet også beskrevet i Henry Petersens seglværk. Siden har Storck i sin våbenbog og Thiset i sit Adelslexikon opfattet våbenet som lodret delt. Thiset anbringer Johannes som en slægt for sig: Degn III.

4. Redaktøren skriver om Johannes Dyaconus' våben, at pælen ikke er skaktavlet, men at det ikke kan udelukkes, at den burde have været det.

5. Det kan derfor heller ikke udelukkes, at Johannes var af slægten Skobe, der netop førte en skaktavlet skråbjælke eller pæl.

6. Det hævdes, at Diakon næppe er et tilnavn, men snarere mandens stilling – hjælpepræst.

7. Madonnafiguren kan meget vel pege på en forbindelse til Børglum kloster.

8. Odden hovedgård og Mygdal kirke tilhørte Børglum kloster – eller hørte i hvert fald under Børglum stift.

Derefter følger så hypotesen.

Lad os se nærmere på argumentationen, numrene henviser til de ovennævnte.

1. Det er og bliver usikkert at datere våbenet ud fra skjoldformer. Jo mere almindelig formen er, des vanskeligere bliver dateringen. Ikke alle malere og signetstikkere har været lige up to date, og visse egne af landet har måske været mere konservative end andre. Gennemgår man »Danske adelige Sigiller fra det XIII og XIV Aarhundrede«, vil man kunne finde adskillige skjolde med en form, der ligger nær op ad Mygdal-maleriets. Se for eksempel nr. 130, 233 og 275, som imidlertid er fra henholdsvis 1318, 1331 og 1337 – og som udmærket kan være stukket adskillige år tidligere. Dateringen til 1380 er altså særdeles usikker. Kunsthistorikeren Ulla Haastrup, der er redaktør på værket Danmarks Kirker, vil umiddelbart anse madonnabilledet for at være fra første fjerdedel af 1300-tallet, og dette modsiges altså ikke af våbenskjoldet.

7. Det er rigtigt, at madonnafiguren kan pege på Børglum kloster, men der findes uægtelig mange kalkmalede madonnaer, der ikke peger på dette kloster.

8. Jeg har ikke kunnet finde oplysninger om at Mygdal kirke har tilhørt Børglum kloster, den har nok snarere hørt un-

der Odden. Sikkert er det i hvert fald, at Odden aldrig har hørt under Børglum kloster. Det er derimod rigtigt, at den ligger i Børglum stift. Men deraf kan man ikke slutte, at en hjælpepræst, der af en eller anden grund skulle være udsendt til Mygdal kirke, kunne indlogere sig på herregården.

2. Angående forbindelsen mellem Johannes Degn og Odden 1377, skriver Trap, at den er tvivlsom. Mere afgjort er den sidste og grundigste behandling af Oddens historie: Danske Voldsteder, Hjørring Amt. Her skriver Vilh. la Cour (s. 65 ff.). »Når man har ment at kunne påvise ejere allerede i det 14. århundrede, beror det på en forveksling af den vendsysselske gård med andre, hvis navne er så godt som (eller helt) enslydende med dennes. Det tidligst dokumenterede ejernavn forekommer i et brev fra 1454, og der er ingen grund til at tro, at gården er væsentligt ældre«. Derefter argumenteres der udførligt for, at Odden er samlet, oprettet og anlagt kort før midten af det 15. århundrede.

6. Tilbage af den gejstlige tilknytning bliver påstanden om at Diakenn – Dyaconus – Degn ikke er et tilnavn, men et erhverv. I Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder kan man om diakonatet læse, at det ikke var et særligt, kirkeligt embede, men den næstsidste af de 7 indvielsesgrader, som en klerk skulle gennemgå før den fulde præstevielse. Deg-

nene var derfor sædvanligvis unge mænd, som fortsatte deres studier i katedralskolen. Siden 1300-tallet betyder degn det samme som *scholaris*, skoleyngling. Det er kort sagt ikke en mand af denne »embedskategori« og alder, man kan vente udsendt af klostret og anbragt på herregården. Det er heller ikke nemt at identificere en sådan »skoleyngling« med den Johannes Diakenn, der nævnes 1377. Han var nemlig ifølge dokumentet en advokat, d. v. s. lensmand eller herredsfoged, som udstedte et dokument angående Øm klostrets ret til noget jord mellem Skanderborg og Silkeborg. Denne Johannes har givet ikke været en hjælpepræst. Navnet Degn forekommer jævnligt i middelalderen (se Danmarks gamle Personnavne). Om flere af disse personer kan med sikkerhed siges, at de ikke har været gejstlige, men købstadsborgere eller bønder. Degn anvendes iøvrigt også som tilnavn i flere adelslægter: Mule, Rampi og Skram. Forholdet er ganske det samme, som når en hr. Møller ikke behøver at være møller.

Lad os rekapitulere. Kalkmaleriet i Mygdal kirke kan ikke dateres mere nøjagtigt, end at det formentlig er fra 1300-årene. Der er i dette århundrede ikke nogen forbindelse mellem kirken og Odden, og der er gode grunde til at regne med, at Odden først er oprettet som herregård et stykke ind i det følgende århundrede. Den Johannes Degn, der nævnes 1377, har ikke været gejstlig og har ikke nogen dokumenteret tilknytning til Mygdal-egnen.

3. Derimod er det nok sandsynligt, at han er identisk med den Jens Degn, hvis segl fra 1349 er bevaret. Det bringer os dog ikke nærmere til Vendsyssel eller Mygdal. Jens Eskildsen Degn, som hans fulde navn var, besejlede dokumentet 19.2.1349 på Middelsom herredsting, og sagen drejer sig om gods ved Viborg. Det er rimeligvis den samme Jens Degn vi finder 18.3.1363 og igen 4.9.1343. I det sidstnævnte dokument kaldes han Jens Degn de Begh, d. v. s. hovedgården Nørbæk i Sønderlyng herred, Viborg amt. Jens Degn har været knyttet til – og formentlig beslægtet med – ætterne Muli og

Jens Eskildsen Degns segl under dokumentet af 19.2.1349. Viser våbenet en pæl, eller er skjoldet delt med to figurer i første felt?

Galskylt. Jeg håber i anden forbindelse at kunne gøre rede for disse forhold. Hvad der interesserer i denne forbindelse er hans våben. Det findes i det nævnte segl, som desværre ikke er helt let at tolke. Som billedet viser, er der i hvert fald én lodret delingslinje, lidt forskudt for skjoldets midteraxe. Skjoldets heraldisk højre side er utydelig; viser det endnu en lodret deling, eller er der tale om 2 figurer? Hvis våbenet skal opfattes som en pæl, kunne man med rimelighed vente at den højre tredjedel skulle have været »krydsvis sribet«, således som den venstre del tydeligt er det. Det er derfor ikke urimeligt, at Storck og Thiset har opfattet våbenet som delt, og ikke som visende en pæl.

4. De »krydsvis sribet« er en damascering og må ikke forveksles med skaktav, så jeg kan ikke se nogen grund til, at skjoldets eventuelle pæl skulle have været skaktavlet. Seglet giver ikke anledning til en sådan tolkning.

5. Følgelig er der heller ikke nogen grund til at tro, at Jens Eskildsen Degn har været af slægten Skobe (Glob) med den tre-rad skaktavlede pæl i skjoldet. Navnet Eskild forekommer ivotrigt ikke i denne slægt.

Man må altså se sig om efter en anden identifikation for våbenet i Mygdal kirke, intet tyder på at det er et mindc om Jens Eskildsen Degn. Som ovenfor nævnt vil jeg snarest datere kalkmaleriet til første fjerdedel af 1300-tallet. Hvis ikke det hentyder til en os ubekendt slægt, vil jeg - lige som redaktøren - henføre det til slægten Skobe. For eksempel til Mogens Nielsen til Vegløs i Han herred, han nævnes i 1348 - eller måske til hans fader, som vi ivotrigt ikke kender noget til.

Knud Prange

Lopes de Haro

I Heraldisk Tidsskrift nr. 31, side 19, skrev vi om »En genopdaget dansk adelskægt«, Lopes (de Haro). Stamfaderen, Pedro Lopes, i 1519 adlet af Christian 2.,

skulle være begravet i Eglise des Récollets i Louvain, i Belgien, eller, for at tale stedets eget flamske sprog: i Minderbroederkerk i Leuven.

Ved HT's udsendte reporters besøg i staden viste det sig imidlertid, at denne kirke, som efterhånden var blevet stærkt forfalden, for nogle år siden er blevet rettet ned. Den eksisterer altså ikke mere. En henvendelse på stadens museum for at spørge om, hvorvidt eventuelle ligsten fra kirken muligvis var blevet bevaret og nu befandt sig dér (eller andetsteds), gav intet resultat. Museet var lukket om lørdagen. Denne spinkle mulighed står altså stadig åben.

Det samme gør muligheden af, at det originale adelsbrev stadig eksisterer, fx. i et nederlandsk arkiv eller museum, eller evt. hos Pedro Lopes' hollandske efterslægt *Rammelman Elsevier* eller indgiftede slægter. Ifølge en venlig oplysning fra Hans Wilhelm Saxild levede endnu i 1961 to medlemmer af slægten Rammelman Elsevier, to ældre herrer, født 1896 og 1900, begge ugifte.

Fru Kirsten Borg har oplyst, at Haro er en by i det nordlige Spanien, mellem Barcelona og San Sebastian, eller i alle fald, at der er en by dér, som hedder sådan. Selv kan vi tilføje, at der i årene 1580-87 i Spanien fandtes en bogtrykker, boghandler og forlægger ved navn *Pedro Lopez de Haro*. Hans bogtrykkermærke kendes, men desværre indgår vores Lopes'ske våben ikke deri.

S. T. A.

Heraldisk stol

Senaste vinter anordnade Österbottens Museum i Vasa en utställning av gamla stolar och där hittade jag den här avbildade stolen. Den mest heraldiska stol jag någonsin sett, direkt överväldigande heraldisk.

Ryggstödet är en välmående krönt dubbelörn, med de små vingarna ser den mest ut som en tvehövdad dront. Örnens bär på bröstet staden Vasas vapen i dess tidigare form: i ett av blått och rött styckat fält

en balk av silver överlagd av en vase av guld. På stolen är vapnet dock ej färglagt.

Tyvänn har museet inga säkra uppgifter om stolens ursprung och här är det ju onödigt att komma med antaganden. I varje fall tror jag att stolen är från tiden före »februarimanifestet» 1899, som upphävde Finlands dittills gällande konstitutionella friheter. Därefter var det få i Finland, som skulle ha visat dubbla sympatier, både för det ryska riket och staden Vasa.

Stolen är så särdeles i sitt slag, att jag ansåg att HT:s läsare borde få se åtminstone en bild av den. Österbottens Museum har välvilligt ställt fotografiet till mitt förfogande.

BT

En negligeret slægt

Eftertiden undte den ikke et navn, blot en stedsbetegnelse. *Dansk Vaabenbog* gav den ingen hjelmfigur til trods for, at den

havde en. *Danske adelsvåbener* fremturer med »eventuel hjelmfigur kendes ikke» skønt den stadig er synlig for enhver. *Danmarks Adels Aarvog* har aldrig publiceret slægtens stamtavle, der ellers er let tilgængelig. I *Dansk heraldisk bibliografi* er der ikke et ord om den spændende retssag, som et medlem af slægten fik på halssén, hvor våbenet spiller en væsentlig rolle. Vore bomærkeeksperter har ikke offentliggjort så meget som en linie om denne usædvanlige slægt, der på én og samme gravsten gik over fra bomærke-våben til adelsvåben, og ingen har i vor tid sat os ind i problematikken omkring rådmands-slægternes våbenret og sociale status foran det almindelige borgerskab – på linie med patricierslægtene i visse tyske byer.

Alt dette er overgået og forbigået *Bogense-slægten*.

Nu skal man jo være meget forsigtig med at bebrejde gode venner, heraldikerkolleger og længst afdøde professorer noget, som de netop ikke har gjort, så derfor retter jeg heller ikke nogen bebrejdelse endsige kritik mod nogen i det her fremførte. Det er blot en konstatering af kendsgerninger, og det skyldtes en ren tilfældighed, at jeg blev opmærksom på forholdet – eller rettere misforholdet.

Det var fordi jeg i anden anledning havde fået fat i bind 9 af *Samlinger til Fyns Historie og Topographie*, at jeg faldt over sognepræst A. Crones artikel, *De Bogense Herremænd*. Der står det meste, resten kan ses og læses i Chr. Axel Jensen, *Danske adelige Gravsten*.

Pastor Crone havde i en tidligere artikel givet udtryk for, at patriciatet i Odense måtte formodes at være opvokset af borgmester- og rådmandsposterne; men i et brev til Crone fremlægger professor, Dr. E. Paludan-Müller imidlertid en anden teori. Han mener, at det omvendte snarere har været tilfældet – i alle fald på Fyn – nemlig, at visse slægter simpelthen har haft rådmandsposterne som et arveligt privilegium, og han føjer til, at Hansetædernes forfatning synes at have været mønsteret. Dette stemmer godt overens med et begreb, man træffer i *Siebmacher 1701–72* (se anmeldelsen side 144–145): »Uralt adeliche ratfähige Geschlechte».

Herefter gennemgår pastor Crone Bogense-slægtens genealogi og påviser, hvorledes søn efter far gennem flere generationer har besat vigtige poster i byens råd.

Et medlem af slægten, Jørgen Klavsen, ønskede at udvide sit virkeområde til også at omfatte landbrug, og til den ende købte han noget »fri« jord. Dette medførte, at Jørgen Skinkel tiltalte Jørgen Klavsen på sin adelige frihed og hermed på hans ret til at købe »fri« jord.

Sagen kom for landsdommeren på Fyn, Verner Svale, der som domsmænd havde Anthon Bryske til Langesø, Klavs Brockenhuus til Søndergaard, Hans Norby til Uggerslev, Jesper Daa til Enggård, Niels Henriksen (Sandberg) til Tøjstrup og Knud Mikkelsen (Akeleje) til Skinnerup (Ulriksholm).

Retten blev sat »i året efter Guds byrd 1553, lørdagen næst efter Vor Frue dag i Vor Frue Kirke i Odense«.

På anklagen svarer Jørgen Klavsen, at han »kender sig såvel fri og frelse som en anden riddersmandsmand, thi hans fader var født af adel og fri folk ... hans fader havde sit fædrene våben til livstid ... som er en halv bjørn i et blå felt ... hans faders moder hed Anne Olufsdatter og var en fri kvinde og førte til hendes fædrene (våben) tre tinder (murtinder)«.

Som dokumentation fremlægger Jørgen Klavsen et brev med segl fra en vis Oluf Rytter, der bevidner, at Jørgen Klavsen er hans frænde og er riddersmandsmand.

Landsrettens kendelse slutter således: »... og efterdi førnævnte Jørgen Klavsen for os bevidner sig at være kommen af fri folk, både på sin fars fædrene og mødrene side og han endnu selv fører sit fædrene våben, da kende vi os efter kgl. Maj. alles vor nådigste Herres Reces's lydelse ikke at dømme i denne sag, men efter førnævnte højbemeldte kgl. Maj. Reces's lydelse at udsætte denne sag for kgl. Maj. og Danmarks Riges Råd«.

Om kendelsen nogensinde kom for kongen og rigsrådet, og hvad udfald sagen i så fald fik, er ifølge pastor Crone os ubekendt, men han tilføjer, at intet tyder på, at Jørgen Klavsen mistede sit adelskab.

Borgmester Erik Nielsens gravsten i Bogense kirke. Gengivet efter J. B. Løffler, Danske Gravstene fra Middelalderen.

Mærkelig nok kan denne sag måske også belyses fra en helt anden vinkel. I kirken i Bogense er der en gravsten over Jørgen Klavsens farfar, borgmester Erik Nielsen, og farmor Anne. På den ser vi forneden mellem parrets ben et bomærkeskjold, medens der foroven er to adelsvåbener. Det første er Bogense-slægtens våben. Vi bemærker, at våbenfiguren, den halve bjørn, går igen som hjelmtegn. Det andet er efter al sandsynlighed Galskyt; men læg mærke til, at vi for at nå op på de tre murtinder må tælle de to halve ved siderne med.

Selv om vi ikke kan dokumentere noget slægtsskab, så kan det ikke benægtes, at der var en Oluf Galskyt, som tidsmæssigt udmærket kan have været far til Anne.

Det mægtige sværd, som Anne holder mellem sig og sin mand, skal dog næppe opfattes som en allegori på, at hun skænker ham adelskab. Det er snarere det sværd borgmesteren som tegn på sin værdighed havde ret til at lade bære foran sig.

Vor fineste kender af de gamle gravstene, Chr. Axel Jensen, mener at stenen er fra omkring år 1500, året hvor Erik Nielsen døde; men adelsvåbenene er senere. De er fra omkring 1550!

Meget tyder på, at Jørgen Klavsens har villet cementere sit spinkle adelskab ved at »forbedre«
bedsteforældrenes gravsten! Intet tyder på, at han har haft den ringeste anelse om, at han var af nørrejysk uradel – som påstået af *Nyt dansk Adelslexikon*. Hvad dette sidste angår, må det dog tjene til Jørgen Klavsens undskyld-

ning, at det heller ikke er lykkedes for mig at finde frem til, på hvilket grundlag denne påstand bygger.

Som indledningsvis sagt skal der ikke her rettes bebrejdelser mod nogen; men denne tragiske beretning kunne så måske rejse spørgsmålet, om vore heraldiske opslagsværker for ensidigt bygger på segl som forlæg, og derved har negligeret andet kildemateriale, som f.eks. gravstenene? Spørgsmålet er på sin vis irrelevant i denne forbindelse, for *Danske adelige Sigiller fra XV-XVII Aarhundrede* omfatter ikke ét medlem af Bogense-slægten.

I et sidste forsøg på at få rehabiliteret håndbøgerne i forhold til Bogense-slægten griber vi *Dansk Heraldik*. Våbenets tinkturer kendes ikke her, men til gengæld er den halve bjørn gjort hel. Tableau!

Hætt. -

Suverænitetssymbolikken i det store danske kongelige våben og dens kulturhistoriske baggrund

Af Nils G. Bartholdy

I TRADITIONELLE fyrstetitler indgår den såkaldte devotionsformel »af Guds nåde«. Den bærer præg af ydre fromhed og ydmyghed, men tjener i virkeligheden realpolitiske formål. Som suverænitetssprædikat har den været brugt i århundreder af fyrster og andre, der vil markere, at de ikke sorterer under en kejser, pave eller anden autoritet, eller som i hvert fald på denne måde vil distancere sig fra et formelt afhængighedsforhold. Kongen »af Guds nåde« forholder sig umiddelbart til Gud uden mellemled. Han er derfor i jordisk sammenhæng suveræn. Ifølge kongeloven fra 1665 kender den danske konge »intet andet hoved eller nogen anden dommer over sig uden Gud alene« (artikel II). I den gældende grundlov af 1953 udtrykkes dette princip således: »Kongen er ansvarsfri; hans person er fredhellig« (§ 13). Under enevælden var suverænitetet i altoverskyggende grad koncentreret i fyrstens person og slægt. I det moderne konstitutionelle kongedømme, hvor lovgivningen, alle vigtigere udnævnelser, akkreditering af ambassadører, stadfæstelse af traktater o. s. v. sker i monarkens navn på rigets vegne, understreger prædikatet »af Guds nåde«, at regenten som statsoverhoved repræsenterer sit lands enhed og suverænitet. Som tegn på suveræn værdighed, både hvad angår monarkens person og den monarkiske stat som sådan, bruges, især i enklere sammenhænge, en krone. I heraldikken har suveræni-

tetsformlen imidlertid sit særlige, imponante attribut: det af baldakinen udviklede våbentelt.

Baldakinenes oprindelse og symbolske brug

Baldakinenes oprindelse skal søges i orienten. Ordet betyder egentlig guldbrodade forfærdiget i Bagdad (Baldak). En baldakin er et værn mod solen, men får ved siden af sin rent praktiske funktion karakter af æresbevisning, distinktion, værdighedstegn. Der knyttes en ligefrem guddommelig symbolik til baldakinen, da de romerske og senere de byzantinske kejsere brugte den. Kejsernes ciborium med forhæng (tronbaldakin) ligesom hele den basilikale tronsal blev overtaget af kirken. I det romerske imperium, f. eks. på kejsermausolæer, var den arkitektoniske kuppel som sindbillede på himmelhvælvingen også symbol på kejserlig magt og guddommelighed. En lignende forestilling om guddommelig karakter kom senere til udtryk i kuppelne på kristne kirker og dåbskapeller. Båret over fyrstens person eller fastgjort over hans trone blev baldakinen, der ofte var kuppelformet, et tegn på den guddommelige herskerret!).

Inden for romerkirken blev anvendelsen af baldakinen navnlig et udtryk for pavedømmets verdslige side. I 1100-tallet udstyredes kirken Santi Quattro Coronati i Rom med freskomalerier.

Christian V's dronning Charlotte Amalie under en baldakin. Draperierne er opbundet på den måde, som i løbet af 1600-tallet blev almindelig i våbentelte. Kobberstik af H. Schaten 1676.

Her ser man kejser Konstantin som en staldreng føre en hest, hvorpå pave Sylvester sidder, og over paven holdes en parasollignende baldakin, som kejseren har givet ham. Dette skal illustrere indholdet af et diplomfalskneri, kirken havde begået i tidlig middelalder. Det gik ud på, at Konstantin, da han flyttede til Byzans, i et gavebrev havde anerkendt kirkens overhøjhed og testamenteret al magt i vesten til Sylvester. — Den mobile baldakin på stang kaldes også ombrellino eller pavillon. Pavillon over nøgler forekommer på de bannere, der blev overrakt gonfaloniererne, vogterne af den verdslige pavemagt, og træffes også i

en del gonfalonierers våbener som en art embedsvåben. Når Den hellige Stol er vakant, administrerer kardinalcamerlengoen kirkens timelige affærer, til en ny pave er valgt, og indtil da fører han pavillon og nøgler over sit våben²⁾.

På det religiøse område bliver baldakinen imidlertid også i høj grad brugt som symbol på guddommelighed og hellighed, nemlig som tronehimmel i fremstillinger af Jomfru Maria og andre helgener. Ofte fik tronehimlen en teltagtig form.

En konge af Guds nåde kan ligesom Guds Moder anbringes under en tronehimmel. I 1400-tallet og fremefter forekommer dette på de franske kongers majestætssegls³⁾, hvor engle, der er det franske kongevåbens traditionelle skjoldholdere, holder tronteltets draperier besat med liljer til side. Kunstneriske fremstillinger fra 1400-tallet af Karl den Stores helteliv viser eksempler på det typiske krigstelt anvendt som trontelt⁴⁾. I en udgave fra 1555 af et teoretisk værk om krigskunsten er der afbildet et krigstelt udstyret med lambrequin foroven, og teltvæggene er trukket til side nøjagtig som på kongeseglernes pavilloner, og øverst flager en vimpel⁵⁾. Heraldikeren Marc de Vulson afbildede i 1600-tallet under betegnelsen »pavillon« et sådant krigstelt, som desuden var forsynet med tykke frynser under lambrequinkanten, og han fastslog, at pavillonen symboliserer kongeværdighed og suverænitets⁶⁾. Barokkens gyldne tungcagtige flige, lambrequin, en videreudvikling af gotisk baldakinornamentik, anvendes i sammenhænge, hvor noget ophøjet eller helligt kommer til udtryk: f. eks. på bronzebaldakinen i Peterskirken i Rom (apostelfyrstens grav), på himlen over mange prædikestole (ordets forkyndelse), på tronebaldakiner

(monarkens majestæt). Guldfrynser forbindes med lignende forestillinger.

Den klassiske heraldiske teori

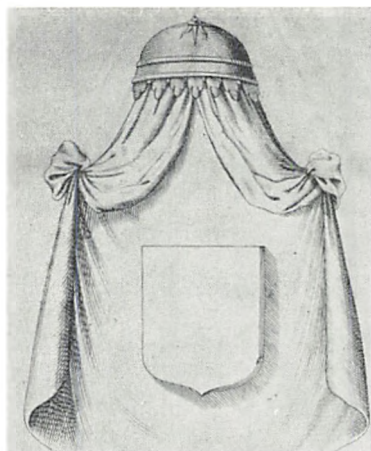
Tronbaldakinen har sin oprindelse i de krigstelte, pavilloner, som antikke kejsere brugte til retsudøvelse, skrev Philippes Moreau, det heraldiske våbentelts første teoretiker⁷⁾. Fyrstevåbenet med våbentelt opstår på den måde, at monarkens skikkelse, som den f. eks. ses i majestætssegl, tages ud af tronteltet og erstattes af den pågældendes våbenskjold⁸⁾. I sin bog fra 1609 om Frankrigs våben publicerede Moreau et kobberstik af kongevåbenet omsluttet af et hermelinsforet våbentelt, der fremtræder med tydeligt præg af krigstelt, og som øverst på den lambrequinsmykkede kuppel bærer en slagrende vimpel. To engle iført rustning og heroldskappe holder våbenskjoldet stående foran teltet med en fane i den frie hånd. Skjoldet med de tre liljer er omgivet af ordenskæder, og en kronet hjelm med hjelmklæde sidder på dets overkant. Det er tydeligt, at et i sig selv komplet våben er stillet ind under et telt.

Moreau afslører et grundigt kendskab til den klassiske oldtid og dens symbolsprog, som han behændigt applicerer på sin egen konge. Han skriver, at pavillonen, der omgiver Frankrigs våben, ikke kun udtrykker den suveræne autoritet, som hører en krigerkonge til, men også noget religiøst og helligt. Kongerne overdækker deres våben med pragtfulde pavilloner for at vise, hvilken ære man bør vise det, for pavillonen er våbenets tempel eller kapel. Moreau gør opmærksom på, at tronbaldakinen over kongens person har et tilsvarende formål. Som sindbillede på himlen er pavillonen kuppelformet⁹⁾.

Fransk kongevåben i våbentelt af den tidlige krigspavillonagtige type. Træet inde i midten skal opfattes som den naturgivne baldakin. Kuppelen med den stiliserede sol symboliserer universet. Kobberstik af L. Gaultier i Moreaus værk fra 1609 om Frankrigs våben.

Endvidere gør Moreau udførligt rede for, at pavillonen består af to dele: kuppelen og draperierne, i overført betydning også benævnt »hat« og »kappe«. Med hatten menes kuppelen, skriver han, og den er et tegn på storhed og den højeste autoritet (efter den ældre tids hofetikette bar kun fyrsten hat ved audienser o. lign.). Tilsammen gør de to elementer, kuppel + draperier, pavillonen til et tegn på den suveræne og fuldkomne kongeværdighed¹⁰⁾. Hertuger, der som regel er afhængige af en lensherre og altså ikke er suveræne, kan ifølge Moreau kun bruge én af delene, normalt »kappen«, omkring deres våbener. Dette skal vise,

De nødvendige bestanddele i et komplet suverant våbentelt. Modeltegning i jesuiten Silvester Petra Sanctas systematiske værk fra 1638, hvor heraldikken behandles efter strengt videnskabelige kriterier.

at de kun har andel i den værdighed, som finder sit udtryk i den komplette pavillon, der udelukkende er forbeholdt kejseres og kongers våbener¹¹).

Siden er Moreaus opfattelse af pavillonen som et attribut til den suveræne fyrstes våben blevet gentaget gennem århundrederne af anerkendte heraldikere og fastholdt som den rette fortolkning. Marc de Vulson er allerede nævnt ovenfor. Teoretikeren Silvester Petra Sancta skriver, at pavillonen kun tilkommer kejseren og kongerne¹²), og han lod i sit heraldiske værk fra 1638 et våbentelt af samme type som det, Moreau havde givet den franske konge, afbilde med den tysk-romerske kejsers våben i. Den decideret krigsteltprægede pavillon afløstes snart af en type med opbundne draperier. Ofte ses der nu tillige en krone på kuplen, hvor den egentlig er overflødig, fordi den virkelige rang-

angivende krone hviler (eller bør hvile) på selve skjoldet. Våbenbaldaknens egen begrebsmæssige funktion – at udtrykke suveræniteten – nødvendigvis ikke nogen krone foroven. En skabelon til en komplet suveræn pavillon afbildet i Silvester Petra Sanctas værk viser en ukronet kuppel med dertilhørende opbundne draperier. Det store kongevåben i det danske rigsarkeivs vestibule er et eksempel på dette i praksis, idet der sidder en stor kongekrone på skjoldet, men ingen oppe på kuplen.

Den ikke-suveræne våbenkappe, der undertiden ses omkring højadeliges våbenskjolde, eller som hænger ned fra en eller flere hjelme, en hertugkrone el. lign., kan opfattes som et klædningsstykke. I mange tilfælde er det tydeligt, at våbenkappen – der bør foretrakkes som eksakt betegnelse for det ikke-suveræne draperi til forskel fra våbenteltet – anvendes i stedet for hjelmklæde, som f. eks. på Peder Griffenfelds grev våben. Systematikeren Pierre Palliot taler i midten af 1600-tallet om de embedskapper, der faktisk til daglig blev båret af de franske parlamentspræsidenter (noblesse de robe), og som kan ses omkring de pågældendes våbenskjolde. Men han forbeholder ellers våbenkappen for prinser, ikke-suveræne hertuger og kronvasaller, der bruger dette attribut, som monarker anvender pavillonen. Palliot fasislår utvetydigt, at suveræner til ceremoniel brug bærer kapper over skuldrene, men de bruger dem ikke til at smykke deres våbenskjolde med; til det formål anvender de pavillon med kuppel og draperier. Den komplette pavillon over våbenet, skriver han, bruges af kejserne, kongerne af Frankrig og andre konger, som kun er afhængige af Gud og deres sværd (den samme tankegang møder man på en

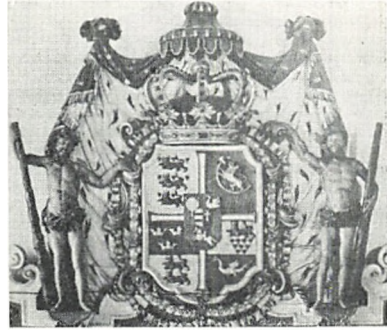
medalje med Christian Is portræt slået i Mantova 1474, hvor kongen betegnes som den, hvem sværdet og Gud har underkastet tre kongeriger), mens hertuger og andre dækker deres våbener med draperierne fra pavillonon, idet de udelader det øverste, kuplen¹³).

Den kendte franske heraldiker fra 1600-tallet Claude-François Ménestrier, hvis værker endnu i anden halvdel af 1700-tallet udkom i nye oplag, udtrykte soverænitetstanken helt på linie med Palliot og de andre teoretikere. Den førende tyske heraldiker Philipp Jacob Spener, elev af Ménestrier, viderefører den begrebsmæssige tradition i den sidste del af 1600-tallet. Det soveræne våbentelt, skriver han, består af kuppel og draperier og tilkommer kun kejsere og konger, som ikke er undergivet nogen anden magt på jorden. Spener bemærker udtrykkelig, at hertugerne af Lothringen og af Savoyen bruger våbenkapper uden kuppel¹⁴).

I 1890 fastslog Maximilian Gritzner, at kun soveræne fyrsteslægter anvender pavillonon med kuppel, og som eksempler nævner han bl. a. kongerne af Danmark og af Preussen. Væsenforskellig herfra er våbenkappen for ikke-soveræne fyrster, der udgår direkte fra fyrstchatten, hertugkronen el. lign.¹⁵). En fransk forfatter har i dette århundrede opsummeret begreberne og fastslår, at et kongeligt våbentelt er foret med hermelin, kantet med guldfrynser og er purpurfarvet¹⁶). Til purpur, karmoisinrødt og lignende ædle nuancer knytter der sig forestillinger om soverænitet og oplythet¹⁷).

Det soveræne våbentelt indføres i Danmark

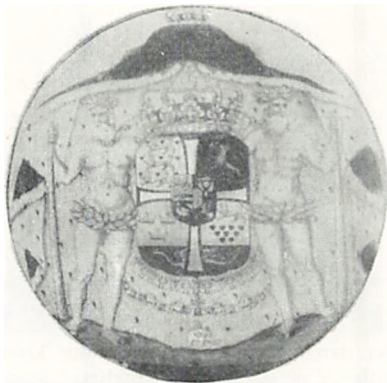
Efter de bedste udenlandske forbilleder og på grundlag af de udførligt

Det danske kongevåben med stor krone hvilende på skjoldet. Våbenteltets lambrequinsmykkede kuppel bærer ingen krone. Udsåret i træ og bemalet, 2. fjerdedel af 1700-tallet. Hang oprindeligt i kancellibygningen, nu i Rigsarkivets vestibule.

udviklede teorier, der forelå for samtiden, blev det soveræne våbentelt mod slutningen af 1600-tallet indført i Danmark, hvor den unge enevælde havde brug for soverænitetssymbolikken. Fagheraldikernes teorier om betydningen af våbenteltet hhv. våbenkappen kendte man bl. a. fra de samtidige værker, der endnu befinder sig på Det kgl. Bibliotek i København. Teoretikerne havde forbeholdt retten til at bruge våbentelt for ganske få soveræner. Men i praksis anvendte den tysk-romerske kejser ikke dette attribut omkring sit våben, og den franske konge synes kun i begrænset omfang at have gjort officiel brug af det. Det soveræne våbentelt kan forekomme i forbindelse med franske traktater, hvor det undertiden ses indgraveret på seglkapslen¹⁸). Den danske konge viste derimod ingen tilbageholdenhed. Uden for Frankrig var Danmark foreløbig den eneste stat, hvor våbenteltsfænomenet blomstrede.

Den franske kunstner Josias Barbette udførte i 1694 Christian Vs våben med kuppelformet pavillon i emalje-

Det danske kongevåben i våbentelt. Kuplen bærer diminutiv krone. Som i det franske forbillede står skjoldholderne på fast grund. Polykromt emaljearbejde af Josias Barbette 1694. Rosenborg.

arbejde¹⁰). Efter al sandsynlighed har et kobberstik af det franske kongevåben, som Marc de Vulson havde offentliggjort i sit værk »La Science Heroïque«, tjent som forlæg for kompositionen. Skema og proportioner stemmer overens i de to våbengengivelser. Foruden kronen på kongehjelmen under våbenteltet har den franske udgave oven på kuplen en lille krone, som i den danske version er blevet ganske diminutiv. Dette viser, at den er uden egentlig begrebsmæssig værdi, hvilket den krone i fuld størrelse, der sidder på det danske kongevåbens skjold inde i våbenteltet, tydeligt understreger. Emaljearbejds våbentelt har en opbygning, som i enkeltheder genfindes i det trontelt, der ses i Christian Vs majestætssegl. Kongen sidder her med krone på hovedet og iført salvingsskåbe. Tronbaldakinens kuppel og draperier over og omkring kongen svarer ganske til komponenterne i hans våbentelt.

Overensstemmelsen mellem tron- og våbentelt kan imidlertid illustreres

endnu tydeligere. Kongens tronstol i ridderkapellet på Frederiksborg slot med dertilhørende baldakin ses på et kobberstik i Jens Bircherods værk fra 1704 om Elefantordenen²⁰). Baldakinen er formet ganske som et våbentelt med kronet kuppel og draperier, og inde under kuplen er kongens våbenskjold fæstnet til bagvæggen af dette plastisk-fysisk draperede telt. På grund af størrelsesforholdet er det ikke helt let at erkende våbenet i tronteltet, men udførlige beskrivelser supplerer, hvad kobberstikket lader ane. Christian V havde i memorial af 25. april 1693²¹) givet nærmere retningslinier for, hvordan kapellet skulle indrettes. Her omtales bl. a. tronstolen, en forgyldt stol med ryglæn og med ben formede som elefanthoveder, der stod midt på galleriet over alteret. Denne stol findes i dag på Rosenborg. I memorialen står: »Over bemeldte Lehnestoel skal være en Kongelig Pavillon af carmoisinrødt Fløiel, besat med guldbroderede kongelige Kroner samt Guld Galluner og Fryndser derom, underforet med hvidt piqveret Atlask og allerøverst derpaa skal sættes en Krone af Størrelse og Façon ligesom den rette kongelige Krone«. Dette svarer til, hvad der ses på stikket. Elefantridderens skjolde skal måle en dansk alen i højden undtagen kongens, der skal være noget større. Endvidere kan man læse, hvordan skjoldene med deres respektive kroner påmalet skal hænges op på væggen »undtagen Hans Majestæts eget Skjold, som skal opsættes under den Kongelige Pavillon«. Både kongens person og hans våben fandt således plads under denne pavillon — tronbaldakin og våbentelt er identiske.

I vore dage finder man ikke noget trontelt i Frederiksborg slotskirke, men indirekte er der mindelser om

det. Fyrstelige ordensriddere, der bruger våbentelt eller våbenkappe, får dette attribut malet med på skjoldet. Men det gælder ikke den danske monark selv. Ordensherreskjoldet – nu Dronning Margrethe II's – males stadig i stor størrelse, men forsynes alene med en krone. Det skal nemlig tænkes at hænge i det fysiske tron/våbentelt, der engang stod på kirkens galleri.

Den åbne bevidsthed i Danmark over for suverænitetsbegrebet satte måske det tydeligste spor i det kobberstukne kongevåben, der forekommer på titelbladet til de trykte statutter af 1693 for Elefantordenen og Dannebrogordenen. Det er tegnet af Lambert van Haven, og det prægtige våbentelt har en næsten demonstrativt stor kuppel med lambrequin. En helt sekundær krone sidder oven på kuppelen, mens den egentlige rangangivende kongekrone hviler på skjoldet, der er omgivet af ordenskæderne, og som støttes af den danske konges to vildmænd (se HT bd. 3, nr. 27, side 302).

Preussen tager Danmark som forbillede

I kulturudvekslingen var Danmark ikke kun modtagende. Danske heraldiske og ceremonielle forhold tjente som forbillede for kurfyrst Frederik III af Brandenburg, da han i 1701 havde fået Preussen anerkendt som suverænt kongerige og nu som kong Frederik I sølte behov for på passende måde at give udtryk for sin nyvundne suverænit. Fra Berlin indberettede den danske legationssekretær i 1701, at den nye konge åbent har sagt, at han ikke vil være mindre end kongen af Danmark. I en *depcche* hedder det med hensyn til kroningen, at man i Preussen har indrettet det hele efter dansk og svensk mønster²²). Det vil dog i rea-

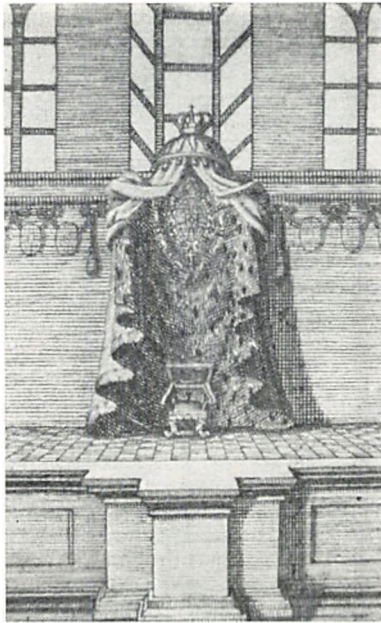

Christian Vs majestætssegl. Kongen sidder med krone og salvingskåbe i et kuppelt trontelt. På trinene de tre løver. Tronstolen er en nøjagtig gengivelse af den, der opbevares på Rosenborg. Aftryk i Rigsarkivets seglsamling.

liteten sig, at danske traditioner kom til at præge forholdene i Preussen.

Året forinden, 1700, var Frederik IV blevet salvet i Frederiksborg slotskirke efter det ceremoniel, der var indført i 1671 af Christian V²³). Dette ceremoniel, der brugtes under hele enevælden, var uden tvivl det i Europa, der tydeligst udtrykte fyrstens suverænit. Siden 1671 satte de danske konger af egen magtfuldkommenhed kronen på deres hoved og tog selv scepter og rigsåble. Først da begav de sig under en baldakin til kirken, hvor de lod sig salve. Efter det svenske kroningsceremoniel bar man under processionen til kirken regalierne og rigsseglet foran kongen²⁴). Umiddelbart bag ved ham førtes rigsbanneret²⁵). Den eneste gang en svensk konge allerede på vejen til sin salving bar krone og scepter var i 1697, hvor Karl XII's salvingsakt var influeret af enkeltheder i det danske ceremoniel²⁶).

Frederik Is salvingsfest i Königsberg den 18. januar 1701 er foreviget i en

Kongens stol i ridderkapellet på Frederiksborg. Elefantridderskjolde hænger langs væggen. Ordensherrens skjold hænger i tron/våbenteltet. Kobberstik af Joh. Friedlein 1703 efter tegning af G. Møinichen, udsnit. Stikket er i sin helhed gengivet i Bircherods værk fra 1704 om Elefantordenen.

pragtfoliant, hvis kobberstik af Johan Georg Wolfgang til fulde bekræfter baldakinsymbolikkens betydning²⁷). Ligesom Christian V i salvingsåret 1671 havde indstiftet og uddelt Dannebrogordenen, stiftede Frederik I af Preussen i 1701 Den sorte Ørns Orden, som han uddelte siddende under en baldakin. Han satte egenhændigt kronen på sit hoved, mens han stod under en baldakin. Som i Danmark kronede han derpå dronningen. Begge sad under en tronbaldakin, mens stænderne hyldede dem. En tronhimmel blev båret over kongen, da han med krone på hovedet og scepter i hånden gik i procession til kirken. Det

nye preussiske rigsbanner førtes lige bag ved kongen, og foran ham bar man sværdet, æblet og rigsseglet. Her fulgte man det svenske mønster. Under en anden himmel sluttede dronningen processionen, som i Danmark. Inde i kirken var der rejst tronbaldakiner med lambrequin og draperier over kongeparrets stol. Frederik I blev salvet foran alteret, og højt oppe over det sted, hvor han knælede, hang en kæmpemæssig baldakin med lambrequin omkring. På undersiden af denne har kobberstikkeren afbildet kongens våben i det våbentelt med kuppel, som indførtes i forbindelse med udformningen af det nye preussiske kongevåben. Suverænitetssymbolikken blev anvendt konsekvent.

Tilblivelsen af Preussens nye suveræne våben i 1701 lader sig klarlægge²⁸). Frederik I pålagde sine geheimeråder at sørge for, at der blev forfærdiget et segl med våbenet i en »Pavillon Royal«. Han befalede dem at rådføre sig med dr. Spener, »som har god videnskab om den heraldiske kunst«. Kongen gjorde dem desuden opmærksomme på sit arkiv, hvor de skulle studere franske og danske segl med tilhørende sølvkapsler og på disse se, hvordan Frankrigs og Danmarks konger brugte kongelig pavillon. Endelig kom den preussiske konge i tanker om Elefantordenens statutter, hvor han erindrede at have set en god gengivelse af et våbentelt. Som elefantridder havde han i 1690'erne fået tilsendt et eksemplar af statutterne med kobberstikket af den kraftigt dimensionerede kuppelformede pavillon, der naturligvis måtte appellere til en mand i hans situation.

Philipp Jacob Spener, der som tidligere nævnt havde teoretiseret om det suveræne våbentelt, havde hidtil kun kendt pavillonen fra det franske kon-

gevåben, men fik nu forelagt også den danske udgave. Ydersiden af det danske våbentelt var bestrøet med guld kroner. Spener foreslog, at man på det preussiske skulle sætte våbenfigurer, sorte og røde ørne – som man i Frankrig brugte liljer – og desuden anbringe en preussisk og en brandenburgsk ørn som skjoldholdere i stedet for de vildmænd, der stammede fra det pommerke våben. Resultatet blev imidlertid, at man bestrøede våbenteltet med guld kroner og sorte ørne og beholdt vildmændene, der i modsætning til før nu fremtrådte uden hjelm, fordi den nye kongekrone erstattede brugen af hjelm på skjold og skjoldholdere. Preussens køllebevæbnede vildmænd kom derved – måske med forsæt – til helt at ligne den danske konges.

Et stort våbensegl, som preusserkongen fik skåret²⁰⁾, er tydeligt inspireret af kongevåbenet i de danske ordensstatutter. Man genkender den store kuppel med sekundær kronc. Den egentlige kongekrone hviler på skjoldet, hvis form minder om kartouchen i det danske forlæg. – Med tiden blev detaljerne i det preussiske kongevåben dog i afgørende grad udformet efter fransk mønster.

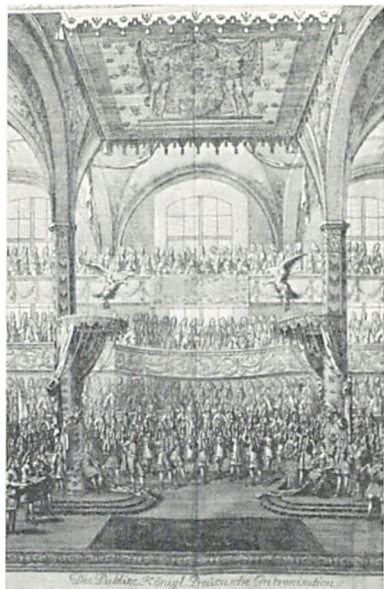
Trontelt og våbendraperi i Danmark indtil i dag

I Danmark dyrkede man fortsat suverenitetssymbolikken. Selve baldakinen kan bære præg af massiv skulpturel opbygning. Et kongevåben i indlagt arbejde på et pragtmøbel fra 1732, der står på Rosenborg⁸⁰⁾, har en meget bastant baldakin med opadstræbende volutter. Forudsætningen for en sådan konstruktion må søges i Berninis store bronzebaldakin over St. Peters grav i Rom. På det første Christiansborg

Frederik IV under kuppelformet baldakin af samme type som våbenteltet på ordensstatutternes titelblad. De flagrende bånd med valgspøget minder om vimplen på den franske konges våbentelt. Kobberstik i Det kgl. Biblioteks billedsamling.

stod der en trone i højesteretssalen. I inventariet fra 1741³¹⁾ findes en beskrivelse af baldakinen. Den var af karmoisinrødt fløj, kantet med tunger, d. v. s. lambrequin, foret med hvid silke og sorte Hermelins Rumper, og ved siderne hang opbundne fløjsgardiner med frynser. Det er i hovedtrækkene det samme indtryk, man får, når man ser på en bevaret akvarel af tronstolens opstilling under en baldakin i slotskirken ved Christian VII's og Caroline Mathildes salving i 1767³²⁾. Det kendte billede af Frederik VII, der i 1863 modtager den græske deputation på det andet Christiansborg, viser kongen under en kuppel tronbaldakin. Han brugte våbenteltet med kuppel i sine personlige segl, og da prins Wilhelm som Georg I var blevet Græ-

Slotskirken i Königsberg set fra alteret 18. jan. 1701. Frederik I og hans dronning har taget plads under hver sin baldakin, efter at kongen er blevet salvet. Det nye preussiske kongevåben ses på undersiden af loftsbaldakinen. Kobberstik af Johan Georg Wolffgang i Johan v. Bessers beskrivelse fra 1712.

kenlands konge, tog han samme model til sit nye våben. Det kuppelformede trontelt i Christian VII's Palæ på Amalienborg stammer fra Christian IX's tid og er blevet brugt ved nytårskuren. Også det har heraldiske paralleller. Når en fremmed ambassadør modtages i tronsalen på det nuværende Christiansborg, står Dronning Margrethe foran tronen, der øverst har en baldakin. Monarken, til hvem den pågældende er akkrediteret, tager imod under suveræne former. I Det kgl. Teater sidder Dronningen i en loge under monumentale baldakindraperier af den art, som gennem århundreder har været suverænenes kendetærke.

I dansk kongelig heraldik har der været en lang tradition for at anvende våbentelt med kuppel baldakin. Undertiden, især i heraldikkens forfaldstid i 1800-tallet, mangler dog kuplen, udtrykket for suveræniteten. I det hele taget gør begrebsmæssig ukyndighed sig oftest gældende, når våbenets kunstneriske udformning er af ringe kvalitet. Enkelte mønter fra forrige århundrede er præget med kongevåben omgivet af et draperi uden kuppel, men en mønt fra Christian VIII's tid har dog korrekt kuppel. På Frederik VIII's mønter er kuplen trukket næsten op under kronen, så kun lambrequinkanten er synlig. Påtrykt våben øverst på originale kongelige udnævnelser kendes fra midten af 1800-tallet. Kongevåbenet har her draperi uden kuppel, men med en krone samtidig med, at der er en krone på skjoldet. Christian IX bruger dog konsekvent komplet våbentelt med kuppel på kongelige udfærdigelser.

På den æstetisk set utilfredsstillende tegning, der udførtes af kongevåbenet i 1819, er der kun krone på våbenteltet, men ikke på skjoldet, hvilket må betragtes som en afgjort mangel. Det bevirkede nemlig, at denne krone fik en størrelse, så den nu blev opfattet som den rangangivende. I dette århundrede har vi normalt kendt kongevåbenet i en sådan skikkelse, f. eks. Frederik IX's våben i Fr. Britzes version⁹³). Britze rendyrkede våbenteltet på grundlag af 1819-udgaven således, at det draperede topstykke lige under kronen helt tydeligt kom til at fremtræde som en særskilt komponent forskellig fra teltets øvrige draperier. Denne variant i forhold til den ellers arkitektonisk prægede kuppel med fast kant forneden betød ikke nogen ændring af baldakinens funktion som suverænitetsudtryk, og anvendelsen af

guldfrynser svarende til lambrequin fortsatte traditionen fra det klassiske soveræne våbentelt.

I kongehusets personlige segl fra 16-, 17- og 1800-tallet ses det, at kongerne så godt som altid bruger korrekt kuplet våbentelt, og det gælder undertiden også andre medlemmer af kongefamilien. Men tit forekommer der kun et enkelt draperi uden kuppel i dronningers og prinsers segl, og det er næppe tilfældigt. Det svarer til sædvaner, der havde dannet sig også i andre stater. I 1907 fik Holland helt konsekvente regler, hvorefter baldakinen alene kan anvendes over regentens, i dag Dronning Julianas, våben, mens de øvrige medlemmer af kongehuset skal udelade denne. I vort århundrede har den modsatte tendens gjort sig gældende i Danmark, så at alle kongelige i praksis har brugt stort våbentelt. I overensstemmelse med denne tradition fik Prins Henriks nykomponerede våben telt med draperet kuppel ligesom hans svigerfars.

Sveriges konger brugte fra 1700-tallets midte soverænt våbentelt med kuppel. Ifølge loven fra 1908 kan et våbentelt omgive det store rigsvåben. I nyeste tid har man tegnet dette uden kuppel, hvilket begrebsmæssigt er mindre heldigt. Dog er der kroner både på draperi og skjold. Tidligere åbnede kongen rigsdagen siddende i rikssalen på Stockholms slot under en baldakin med rigets store våben på bagvæggen. Måske er det symptomatisk for forfatningsudviklingen i Sverige, at våbenet findes ophængt i det nye rigsdagshus helt uden våbentelt (eller ordenskæde). — Draperiet omkring Norges kongevåben fra 1905 beskrives udtrykkeligt som en hermelinskåbe og fjerner sig dermed typologisk i afgørende grad fra det attribut, som den

Frederik I af Preussens våben i dansk-inspireret våbentelt. Kroner og ørne ses på ydersiden. Segl, efter 1702.

europæiske tradition har udviklet for soveræne fyrster.

Det kongelige danske våben blev ændret i 1972³¹⁾. Den draperede kuppel på våbenteltet og guldfrynserne blev ved den lejlighed borttaget, selv om der ikke er sket nogen forfatningsændring, og soverænitetsprædikatet i den kongelige titel er uforandret. Det nye våbens attribut, der beskrives som en rød kåbe, savner forbindelse med det soveræne våbenteltsærnomens historiske udvikling og begrebsindhold, men har stærk lighed med det ikke-soveræne draperi, våbenkappen. Særlig iøjnefaldende må forskellen mellem den regerende soveræns og prinsgemalens våbenattributter forekomme.

Noter

- 1) Jfr.: Andreas Alföldi, Die Ausgestaltung des monarchischen Zeremoniells am römischen Kaiserhofe; samme, Insignien und Tracht der römischen Kaiser (Thron, Thronbaldachin, Fastigium), Mitteilungen des Deutschen Archæologischen Instituts, Römische Abteilung, bind 49 og 50,

- München 1934 og 1935. R. Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture*, London 1965. H. P. l'Orange, *Keiseren på himmeltronen*, Oslo 1949.
- 2) Bruno B. Heim, *Coutumes et Droit Héraldiques de l'Eglise*, Paris 1949, s. 66 ff. Donald Lindsay Galbreath, *Papal Heraldry*, 2. rev. udg. ved Geoffrey Briggs, London 1972, s. 27 ff.
 - 3) Lecoy de la Marche, *Les sceaux*, Paris 1889.
 - 4) Rita Lejeune og Jacques Stiennon, *La legende de Roland dans l'art du moyen age I-II*, Bruxelles 1966-67.
 - 5) *Les douze livres de Robert Valturin touchant la discipline Militaire*, Paris 1555, s. 121.
 - 6) Marc de Vulson, *La Science Heroique*, Paris 1669, s. 207.
 - 7) Philippes Moreau, *Le Tableau des Armoiries de France*, Paris 1609, s. 134.
 - 8) «also hat man hernach statt der person das wapen unter das zelt gesezet», Johann Georg Estor, *Practische anleitung zur anenprobe*, Marburg 1750, s. 454.
 - 9) Moreau, *anf. værk*, s. 105-09.
 - 10) Samme, s. 112-16.
 - 11) Samme, s. 113.
 - 12) Silvester Petra Sancta, *Tessere Gentilitiæ*, Rom 1638, s. 642.
 - 13) Pierre Palliot, *La Vraye et Parfaite Science des Armoiries ov l'Indice Armorial*, Paris 1664, s. 447, 525.
 - 14) Philipp Jacob Spener, *Historia Insignium, pars specialis*, Frankfurt a. M. 1680, s. 235.
 - 15) Maximilian Gritzner, *Handbuch der heraldischen Terminologie*, Nürnberg 1890, s. 186.
 - 16) Edouarde du Roure de Paulin, *Le manteau dans l'art héraldique*, Paris 1905, s. 12.
 - 17) Jfr. Hierosme de Bara, *Le Blason des Armoiries*, Paris 1628, s. 15.
 - 18) Eksempler herpå findes i Rigsarkivet, København.
 - 19) Rosenborg, nr. 1737.
 - 20) Jens Bircherod, *Breviarium equestre, seu de illustrissimo & inclytissimo equestri ordine Elephantino*, Kbh. 1704.
 - 21) Teksten er bevaret i en afskrift i Ordenskapitlet, Amalienborg. Jfr. HT nr. 27, marts 1973, s. 312.
 - 22) Rigsarkivet, *Tyske Kancelli Udenrigske Afd.*, B 66 og 68, 14/1 og 6/4 1701.
 - 23) Joh. Wandal, *Den Stormægt. og Høyb. Arffve-Konnings og Monarchs Her Christian den Femtes kongelige salvingis ... Beskriffvelse*, Kbh. 1671. Henrik Bornemann, *Den hellige og meget højtidelige Kongl. Salvings Act ... 1700 ...* H. K. M. Friderich den Fierde, Kbh.
 - 24) Kurtze Beschreibung wie ... Carolus XI zu Upsahl ist gekrönet ... 1676.
 - 25) Denne detalje kunne kun sidst iagttages under kong Gustav VI Adolfs bisættelse.
 - 26) Kort Berättelse om ... Konung Carl den Tolftes ... Smörielse-Act ... 1697, Sthlm. Jfr. Joh. Chr. Lünig, *Theatrum Ceremoniale historico-politicum I*, Leipzig 1719, s. 1395.
 - 27) Johann v. Besser, *Preussische Krönungs-Geschichte*, Cölln a. d. Spree 1712.
 - 28) Gustav A. Seyler, *Geschichte der Heraldik*, Nürnberg 1890 (reprografisk optryk Neustadt a. d. Aisch 1970), s. 620-22, hvor der refereres til originale akter, der gik tabt under 2. verdenskrig.
 - 29) Melle Klinkenberg, *Die Siegel der preussischen Könige bis zum Jahre 1806*, nr. 20, i: *Hohenzollern-Jahrbuch* 1905, Berlin.
 - 30) Udført af Dietrich Schäffer, *Rosenborg*, nr. 4206.
 - 31) Rigsarkivet, *Overhofmarskallatet*, I.F.2.
 - 32) *Sammesteds*, I.N. 25.
 - 33) Se HT nr. 27, marts 1973, s. 299.
 - 34) Se samme sted, s. 298.

Ny heraldisk litteratur

Frankrig

Fernand Bartholoni: *Guide du blason*; 318 sider, hæftet; Editions Stock, Paris 1975.

Da den franske stænderforsamling i sommeren 1789 erklærede sig for en Nationalforsamling, var det optakten til den Franske Revolution. Blandt det første Nationalforsamlingen vedtog var, at enhver brug af våbenskjold fremtidigt var forbudt i Frankrig. Vedtagelsen bekræftedes ved et kgl. dekret i juni 1790 (der tillige afskaffede adel), og samtidig begyndte myndighederne at fjerne våbenskjolde fra bygninger, gitre, porte, monumenter osv. I april 1791 vedtoges en lov som krævede fjernelse (i løbet af to måneder) af al heraldik i franske kirker: på sørgelaner, ligsten, epitafier, sarkofager osv. Nye love, af september 1791 og august 1792, forbød al brug af våbenskjolde i private huse og på vogne. Overtrædelse straffedes med enorme bøder.

Efter kongedømmets afskaffelse 21. september 1792 blev også enhver stillen til skue af liljer, kroner, kgl. monogrammer og lign. forbudt. Under ledelse af en særligt udnævnt kommission blev en talrig, velorganiseret stab sat ind på at forfølge og udslutte al heraldik fra det gamle regimes tid, offentlig såvel som privat. Hvis fx. en jernovn var prydet med et våbenskjold, skulle den pågældende plade vendes, så våbenet vendte indad og ikke kunne ses. Endelig, ifølge dekret af 1. august 1793, konfiskerede staten al fast ejendom, hvor der stadig fandtes et våbenskjold.

Alt dette satte uudslættelige spor. Uanset at heraldikens vugge kan siges at have stået i Frankrig, uanset det skønne blomsterflor våbenkunsten satte dér i middelalderen og renaissanceen, uanset at Ludvig 14. blot hundrede år før Revolutionen, i 1696, ved sin *Armorial Général* praktisk talt påbød alle franskmænd at føre våben

(se Heraldisk Tidsskrift nr. 15, side 207, 1967, og nr. 18, side 373, 1968), uanset at Napoleon fra o. 1804 indførte en omfattende kejserlig heraldik, og uanset at Revolutionens forbud naturligvis ikke står ved magt, er Frankrig den dag i dag påfaldende kølig over for heraldiken. Selv i forhold til fx. Skandinavien er Paris og andre franske byer fattige på heraldisk udsmykning, og den franske republik ligefrem demonstrerer sin brist på heraldisk interesse: ene af alle Europas, ja verdens, stater har Frankrig intet statsvåben.

Også de franske heraldikere ligesom dukker sig. Deres forening er lille og meget lidt aktiv. Noget tidsskrift udgiver den ikke. Og i forhold til andre lande er der også længe mellem bøger om heraldiske emner. Så meget des mere bør man glæde sig, når der kommer en!

Fernand Bartholoni's bog er, som dens titel siger, en »fører«. Den indgår i en populær serie og er ret kortfattet. Ganske vist tyder dens 318 sider på det modsatte, men dels står der ikke så meget på siderne, dels indeholder den en masse billedstof, omkring 550 våbengengivelser og andre illustrationer. Næsten alle disse billeder er taget fra andre publikationer, andre værker om heraldik, våbenbøger, adelskalendarer m. m., i tid strækkende sig fra 1400-tallet til 1975. Tilsammen giver de et ganske nuanceret billede af, hvor vidt forskelligt de heraldiske udtryksformer har artet sig i løbet af 500 år.

Hovedvægten ligger naturligt nok på Frankrigs heraldik, men i ret stor omfang drages også nabolandene ind: Spanien, Italien, Schweiz, Tyskland, Nederlandene, Storbritannien. Også fjernere landes heraldik omtales. Fra Skandinavien nævnes stadsvåbenerne for Helsingborg og København.

Nogle af bogens afsnit er tørre og utilfredsstillende, fx. om våbenfigurer. Andre er både lærerige og fornøjelige, ja pletvis

inspirerende. Det gælder fx. kapitler om farverne og om valgprog. Forfatterens *viden* er ikke altid solid, i hvert fald ikke når han kommer uden for det franske område. Derimod har han *forfømelse* for heraldikkens væsen og virkemidler, for dens poesi og dens perspektiver.

Bogen slutter med en samling blasoneringer af våbener for franske slægter, borgerlige såvel som adelige, nulevende såvel som uddøde, i alt 1420, alfabetisk ordnet. Adskillige af disse er kendt også uden for Frankrigs grænser, såsom: Beauharnais, Bernadotte, Bonaparte, Chateaubriand, Colbert, Decazes (hertuger af Glücksbjerg), Descartes, d'Estaing, de Gaulle, Lusignan, du Plessis de Richelieu, Pompadour, Racine, Saint-Exupéry, de Sévigné, Talleyrand, Toulouse-Lautrec ...

S. T. A.

Sproglige symboler

Ad de Vries: *Dictionary of Symbols and Imagery*, 524 sider, North Holland Publishing Company, P. O. Box 211, Amsterdam 1974; pris indbundet Dfl. 100.00.

Bogen er et alfabetisk ordnet leksikon over symboler og billeder i sproget. Forfatteren er hollænder, og bogen er affattet på engelsk, men bogens materiale er i vidt omfang fælleseuropæisk.

Dens ca. 2530 stikord og deres tusinder af eksempler er hentet dels fra det talte sprog: talemåder, ordprog, skik og brug, overtro, folkeliv, remser, børnerim og underbevidsthedens sproglige udtryk, dels fra det skrevne sprog. Dette sidste omfatter Bibelen, den græske og romerske mytologi, oldtidens klassiske forfattere, middelalderens store navne (fx. Dante), Shakespeare, senere digtere og skribenter, delvis op til de allernyeste (dog med udpræget eftertryk på de engelske), samt litteratur om astrologi, symbolik, heraldik m.m. Hvad sidstnævnte emne angår, er forfatterens eksempler hentet fra dens mest forænkede perioder, men dette er jo også en side af heraldikkens historie, og en side som vor tid i reglen forbigår. Ikke-euro-

pæiske sprog og litteraturer er stort set holdt udenfor.

Bogen handler altså om *sproglige* billeder og symboler, men en stor del af disse har deres modstykke (helt eller delvis) i de *visuelle* symbolers verden. At sige om en soldat, at »han kæmpede som en løve«, er et sproglige symbol. Men når gengivelsen af en løve kan bruges som et *visuelt* symbol for det samme (fx. Thorvaldsens monument »Schweizerløven«), eller en ridder kan have en løve som sit skjoldemærke, er det klart, at det sproglige symbol kan kaste lys over, *hvorfor* løven bruges som visuelt symbol og som heraldisk figur. Det er især på dette punkt, at bogen kan give heraldikeren vigtig oplysning.

For at vise, hvor stor en del af bogen der kan have direkte heraldisk indhold, og for at give et indtryk af dens indhold i det hele taget, citeres her samtlige dens stikord under et tilfældigt valgt (kort) bogstav, nemlig *N*:

N (selv bogstavet), Najade, Negl, Nagle, Nøgenhed, Navn, Naftali, Napoli, Narcissus (pinselilje), Navle, Hals, Halskæde, Nektar, Nøddild, Nål, Neger, Vrinsken, Neptun (gud), Neptun (planet), Nerve, Net, Nælde, Sankt Nikolaus, Nat, Natsejlad, Nattergal, Natravn, Mareridt, Nat-skygge, Glorie, Antallet 9, Antallet 19, »Ingens fader«, Nik, Støj, Middagshøjde, Nord, Næse, Næsebor, Intethed, November, Antal, en Nød, Muskat, Nymfe.

Over halvdelen af disse 45 foreteelser, der altså fungerer som sproglige eller litterære symboler, har også et liv i den visuelle symbolverden, og op imod halvdelen heraf igen optræder også inden for heraldikken. Denne fordeling skal nok, stort set, passe for hele værket.

De længste af bogens artikler er på 2-3 sider, de korteste på nogle få linjer. Som eksempel på hvad værket oplyser, bringes her et koncentrat af en artikel i mellemstørrelsen, ca. en halv side, om *Øksen*. Den er delt op i ni underafsnit:

1. I Egypten hieroglyf for »gud«.

2. Som redskab: træfældning, arbejdsøkse, stridsøkse, bøddeløkse (henrettelse, straf), med en henvisning til Matteus

Evangeliet og citering af folkelige ord-sprog.

3. Gudeattribut: lyn, torden, regn, frugtbarhed. Forbindelse med Lys og Sol, samt med guddommelig straf og død.

4. Om en speciel opfattelse af øksen inden for mytologi og psykologi.

5. Særligt forhold til visse hellige træer, især ask.

6. Genfortælling af et mærkeligt økseoptrin i det Gamle Testamente.

7. Dobbeltøksen: lys, torden, frugtbarhed, seksualsympol, kongeattribut, Kreta, Grækenland (Zeus, Dionysos), forbindelse med månekult og ofring, lighed med taukorset. Amazonernes foretrukne våben, med en henvisning til Ovid.

8. Kombination af økse og andre figurer: kogle, fugl, trefork m.m.

9. Folklore, overtro, skik og brug. øksen som talisman og i talemåder.

Dette kan jo give mange impulser til en belysning eller forståelse af, hvilke følelser øksen har sat i gang eller udtrykt, og altså også hvad øksen kan betyde som visuelt symbol og som våbenmærke. Forfatteren medtager imidlertid kun hvad der har sat sig litterære eller sproglige spor, og noget udtømmende symbol-leksikon er værket derfor på ingen måde. Om øksen kunne man fx. tilføje, at den var attribut for Apollon og var staden Trojas møntmærke. At den indgik i det romerske justitssymbol *fasces*, som senere blev symbol for republikanisme, i mange lande indgår i politiets mærke, og i 1919 blev taget som partimærke af fascisterne. Og at den er attribut for en række helgener: arbejdsøksen for Josef, Marias trolovede, skarpetterøksen for apostlen Mattias, og stridsøksen for Sankt Olav, Norges nationalhelgen, af hvilken grund den sidder i Norges våben, holdt af en løve.

Men selv om Ad de Vries' bog altså kun beskæftiger sig med den sproglige side af sagen – og derfor heller ikke indeholder illustrationer – vil den være til stor nytte for enhver med interesse for de heraldiske figurers oprindelse og historie. Den er et mægtigt magasin, tæt pakket med sjældnen og fængslende viden, udtrykt i en knap form, helt uden overflødheder. Og ikke

mindst er den værdifuld ved sine eksakte litteraturhenvisninger og talrige belystede citater.

S. T. A.

Ideogrammer

Carl G. Liungman: *Symboler – västerländska ideogram. De icke-ikoniska grafernas semiotik*; 352 sider; Fria Akademiens förlag, Oderup, 240 50 Östraby, Sverige, 1975; hæftet Skr. 38.

Ideogrammer er grafiske tegn, som repræsenterer eller udtrykker en »idé«, dvs. et begreb, en tanke, en relation, et forløb eller lignende. »Icke-ikoniska« vil sige, at de ideogrammer som der her er tale om, ikke er »billedlige«, altså at de ikke afbilder eller forestiller noget (eller i alle fald: at man ikke længere kan se, eller gør sig klart, at de måske engang har skullet forestille noget). »Graf« er et skrifttegn. Og »semiotik« betegner studiet af, hvorledes mennesker meddeler sig til hinanden, især ved hjælp af tegn og tegnsprog.

Ordet »symboler« i bogens titel er strengt taget vildledende, men er måske brugt – allerforrest – for at titlen dog skulle indeholde bare ét ord, som ikke krævede en forklaring! Ifølge Liungmans egen definition (side 117) er »et symbol« en figur, der forestiller noget, men betyder noget andet. Og figurer der forestiller noget er slet ikke behandlet i bogen! Eller burde ikke være det. Men grænsen er meget svær at drage og at respektere.

Hvad bogen handler om, og er et leksikon over, er altså skrifttegn (og lignende) i form af prikker, streger, buer, kors, »stjerner«, rosetter, cirkler, ovaler, spiraler, kruseduller, trekanter, firkanter, femkanter, vinkler, snirkler, zigzag'er, kryds osv., osv., samt kombinationer af disse byggede. Tegnene er hentet fra matematik, nodeskrift, astrologi, alkymi, farmaci, kalendertegn, biologi, elektronik, genealogi, geometri, trafikskilte, kartografi, meteorologi og mange andre områder, i alt o. 1500 forskellige tegn. Ved at ordne dem efter, om de består af lige eller krumme

linjer, om de indeholder krydsede linjer, om de er åbne eller lukkede, og om de er symmetriske, dobbeltsymmetriske eller asymmetriske, er de fordelt i 54 grupper, som gør det relativt let at finde hvad man søger (selv om forfatteren har svært ved at overholde sine egne regler).

Bogen begynder med en indkredsning af emnet, et kort (diskutabelt) rids af ideogramernes historie, en vurdering af deres rolle, og en (interessant) fremstilling af forholdet mellem synsindtryk, tanke og grafisk form. Enkelte tegnsprogsgrupper behandles særskilt: indianerskrifttegn, astrologiske tegn, alkymisttegn, korstegn, landstrygertegn og nazismens ideogrammer. I alt små hundrede sider. Tegnregistret omfatter ca. 220 sider, og bogen slutter med et alfabetisk ordregister.

I sammenligning med flere andre bøger om det samme emne, der er udkommet i de senere år, især i Amerika, og som delvis er langt mere omfattende, har Liungmans den store fordel, at læseren ofte får besked om et ideograms alder, oprindelse, historie og betydningsnuancer. De fleste udenlandske værker giver ikke andre oplysninger end tegnets nøgne betydning.

Samtidig må det dog siges, at Liungmans tekst er meget uensartet. Nogle steder giver han storartet, komplet og rigtig besked. Andre steder måske nok rigtig, men højst ukomplet eller akavet serveret. Og atter andre steder må læseren tvivle på det der står.

Dette bør man imidlertid ikke undres, endsiges vredes, over. Emnet er så uhyre, og endnu så udforsket, at ingen kan beherske det. Det er almindeligt i anmeldelser mere at opholde sig ved, hvad bogen *ikke* giver, end hvad den giver. Lad os ikke begå denne uretfærdighed.

Hvad man måske derimod kan bebrejde forfatteren, er hans tilbøjelighed til at foretrække det fortænkte fremfor det enkle, det fjernt fra hentede fremfor det nærliggende. Fantasifulde fortolkninger, ubesigeligheder og letsindigheder er der adskillige af. Men bogen indeholder også solid oplysning, slående iagttagelser, igangsættende sammenligninger. Og som materialesamling er den af stor værdi. Man

skal blot færdes i den med varsomhed og vagtsomhed.

S. T. A.

Heraldisk øjenslyst

Paul Boesch: *Heraldische Holzschnitte/ Gravures héraldiques sur bois*, med en indledning af Bruno Bernhard Heim; 208 sider med opimod 500 illustrationer (over 700 enkelte våbener), hvoraf ca. 30 sider med farver; Verlag der Offizin Zürcher AG, 6301 Zug, Schweiz, 1974; indb. i lærred Schw.fracs. 78, luxusudgave 220.

Om Schweiz løber der en dum og flad vits: at landets eneste bidrag til kunsten er kuk-uret.

Det er naturligvis vås. For det første, fordi et velordnet samfund – som det schweiziske – i sig selv er det største af alle kunstværker. For det andet, fordi Schweiz har bidraget med herlig kunst også på konventionelle områder. Udgangspunktet for ikke-schweizernes selvtilfredse flovse er imidlertid måske, at schweizerne ikke har interesseret sig stærkt for den monumentale, fyrsteforherligende kunst. Hvad der optager dem meget mere, er den daglige kunst, allemands kunst, fx. på områder som frimærker, plakater, skilte, typografi, grafik. Og heraldik.

Førstemanden blandt vort århundredes heraldiske kunstnere i Schweiz er uden tvivl *Paul Boesch* (1889–1969). Han var dels officer, dels kunstmaler, glasmaler, grafiker og medaljør. Han tegnede armeeens faner og udfornede den schweiziske stålhellem. Via militærhistorie blev han interesseret i heraldik, og det blev på dette felt, at han ydede sit måske allerypperste.

I 1800-tallet var det gået stærkt ned ad bakke med den heraldiske kunst, også i Schweiz. Heraldikken var præget af kopiering, naturalisme og kunstnerisk degeneration, den var uden styrke og uden stil. Alt dette rettede Paul Boesch op på. Og gennem sin uhyre store produktion – tusinder og atter tusinder af våbenudførelser, i sort-hvidt og i farver, på offentlige bygninger, i kirker, på frimærker og me-

daljer, på flag og exlibris og uniformer og tryksager og vægudsmykninger – bidrog han mere end nogen anden til at ændre den heraldiske kunst og den heraldiske smag.

Boesch kopierede ikke, hverken andres kunst eller naturen. Han gengav tingene i sin egen opfattelse, i en stram, omsvøbsfri form, der somme tider er så stærkt forenklet, at resultatet kan nærme sig karikaturen. Hvis heraldikken før ham var træt, traditionel og udlevet, så var hans kompositioner det modsatte: veloplagte, originale og spændstige. Og så havde han humor. Hun turde smile, også som heraldisk kunstner.

Ærkebiskop Bruno Heim – tidligere apostolisk delegat i Skandinavien, nu i London – er ikke blot en kender, men tillige selv heraldisk kunstner. I sin indledning skriver han om elementerne og virkemidlerne i Paul Boesch's kunst. Han mener, at selve fremstillingsteknikken i de træsnit, som var et af Paul Boesch's foretrukne medier (og som den foreliggende bog koncentrerer sig om), har bidraget til den Boesch'ske stilisering og enkelhed. At skære i den hårde træblok er et tungt arbejde. Man skærer ikke flere streger end absolut nødvendigt! Heim peger også på Paul Boesch's sans for en våbentejnings proportioner og balance – hvilket sidste ikke er det samme som symmetri!

Det vigtigste i bogen er dog naturligvis siderne med Boesch's heraldiske kunstværker. De er delt op i grupper: Våbener for historiske personer, Kirkelige våbener (for paver, kardinaler, klostre, osv., bl. a. tyve pavevåbener i farver), Kommunal heraldik, Slægtsvåbener, Alliancevåbener, Exlibris, Menukort med heraldisk udsmykning, samt Institutions- og korporationsvåbener. En karakteristisk side ved Boesch's produktion springer i øjnene: hans lyst, og evne, til ved hjælp af skjoldholdere og andre ledsagende figurer, attributter, allegorisk eller symbolsk tilbehør, undertiden hele små panorama'er, at opbygge et våbens personlige eller historiske baggrund.

Rent æstetisk er Boesch altså en inspi-

ration, men han er det også på en anden måde. Gennem hele bogen, og gennem hele hans værk, går der – som også fremhævet af Bruno Heim – en dobbelt strømning: af noget demokratisk og noget aristokratisk. Og sådan er heraldikken jo, når den er bedst: samtidig aristokratisk og demokratisk!

Bogen slutter med en oversigt over Boesch's arbejder i forskellige materialer. I en lille liste over litteratur om ham figurerer den afdøde svenske heraldiker Arvid Berghman med et arbejde fra 1939.

S. T. A.

Statsvåbener

Geoffrey Briggs: *National Heraldry of the World*, 172 sider; J. M. Dent and Sons Ltd., London 1974 (i bogen »1973«); indb. £ 6.75.

Bogen gengiver, i farver og ret stort format, våbenerne for verdens 146 suveræne stater, alfabetisk ordnet. Til hvert våben en tekst med en kort statshistorie og oplysninger om våbenets historie og indhold. I en indledning diskuteres forholdet mellem nationalflag og statsvåben, og mellem kongevåben, statsvåben og private våbener. Som eksempler på statsvåbenes udvikling fra middelalderen til i dag gennemgås ret detaljeret (men uden billeder) våbnerne fra Storbritannien og Sverige.

Næsten alle våbentejningerne og i et vist omfang også den ledsagende heraldiske tekst er taget fra Christian Fogd Pedersen og Wilhelm Petersens »Alverdens flag i farver« (Politikens Forlag 1970), på engelsk »The International Flag Book in Colour« (Blandford Press 1971), på svensk »Flaggor i färg« (Almqvist & Wiksell 1973). Våbengengivelserne i »National Heraldry« er dog betydeligt større. Kopieringen er så gennemført, at man end ikke har medtaget ændringer eller nyskabelser inden for statsvåbenerne i perioden 1970-74, fx. i Congo (1970) eller Danmarks nye kongelige våben (1972), sidstnævnte end ikke omtalt i teksten.

I de ganske få tilfælde, hvor man ikke har kopieret fra »Alverdens flag«, er re-

sultatet blevet ringere og delvis mærkværdigt. *Sveriges* våben præsenteres således i en ynkelig udgave, og med Gustaf 5.s valgsprog »Med folket för fosterlandet« (forkert stavet!) som en fast bestanddel. Og *Danmarks* våben – som nævnt udgaven fra før 1972 – gengives med et skriftbånd hvori ordene »Dominus mihi adiutor« slynget om kronen. Det er Frederik 4.s valgsprog!

Det kan ikke nægtes, at det hele giver et indtryk af overfladiskhed og ugidelighed. Det gælder ikke blot kontinentale forhold (herunder også den næsten faste ingrediens i engelske bøger, at man løber rundt i *-berg* og *-burg*), men også deres egne, britiske. Et par steder i bogen nævnes at *harpen*, Irlands dejlige våbenmærke, kan føres tilbage til Henrik 8.s tid (1509–47). Den er imidlertid langt ældre. Som heraldisk mærke er den eksempelvis gengivet i *Wijnbergen* Våbenbogen fra o. 1265–88 (se HT nr. 20, 1969, side 457), der for længst er publiceret i sin helhed og kendt også i England.

Også bogens tryk kvalitet er stærkt svingende.

S. T. A.

Siebmacher 1701-72

Johann Siebmachers Wappen-Buch. Fotografisk optryk af Rudolf Johann Helmers udgave fra Nürnberg 1701–05; alle seks dele med tillæg, register, tilføjelser og rettelser indtil stamudgavens afslutning i 1772; 860 sider i folioformat med omkring 15.000 våbener; lærredsindbinding i eet bind; Battenberg Verlag, 8 München 71, Postfach 710 260. Pris DM 450.–

Det begyndte i 1596 med at gravøren Johann Siebmacher udgav en lille »*Wappen-Büchlein*« med nogle kobberstukne våbener. Det er fortsat lige siden med stadig større og forbedrede udgaver. I begyndelsen af dette århundrede nåede man frem til afslutninger af et værk på godt 100 bind, og det er man for tiden ved at genudgive i fotografiske optryk.

På denne baggrund kan det umiddelbart synes mærkeligt, at man nu også gen-

udgiver en forældet udgave fra 1700-tallet; men det er slet ikke så tosset endda, for denne udgave har ganske særlige kvaliteter og en charme, som ikke blev videreført i mammutudgaven. Dertil kommer, at komplette eksemplarer med register, samtlige tillæg og rettelser er uhyre sjældne.

For skandinaviske heraldikere har udgaven sin ganske særlige interesse derved, at den øjensynlig ikke har været anvendt i synderlig udstrækning ved udarbejdelsen af de senere skandinaviske – eller i hvert fald danske – heraldiske standardværker, våbenbreve og adelspatenter. Herved er meget blevet forkludret og megen viden, f.eks. om slægters oprindelse, har været i fare for at gå tabt.

Ved at sammenholde de ca. 15.000 våbener i denne Siebmacher-udgave med de 1716 våbentegninger i *Danske adelsvåbener* finder vi, at ca. 200 våbener helt eller delvis er gengangere, og her er der ikke bare tale om ligheder eller overensstemmelser i våbenerne, men tillige om identiske eller stærkt lignende slægtsnavne.

Meget af dette har man selvfølgelig længe været klar over, men slet ikke så lidt er tilsyneladende blevet overset eller i hvert fald forblevet ubemærket i publikationerne.

Når der f.eks. i *Danske adelsvåbener* står: »Ralick. Tre vædderhorn. Farver og eventuel hjelmfigurer kendes ikke. Arnt Ralick, væbner, i Sjælland 1441–89 ...« kan vi nu tilføje, at Arnt sandsynligvis var af den pommerke slægt, die Ralcken, som i hvert fald på et senere tidspunkt førte tre røde horn i sølv felt og tre strudsfer (rød, hvid, rød) som hjelmtegn.

Vi kunne også tage Hinse von Prouen, der nævnes som ridder i 1416. Efter alt at dømme må han have været af den schlesiske slægt, die Profer, der førte samme våben som ham i farverne rød og hvidt.

Det bemærkes, at slægtsnavnene i disse eksempler er i pluralis. Det er meget ofte tilfældet i Siebmacher, og det er lidt forvirrende, for det er ikke altid så ligetil at se, om der til flertalsformen findes en entalsform, der kan betragtes som det egentlige slægtsnavn.

Varierede stavemåder kan også volde problemer. Hvem ville have gættet, at vi skal finde Lüttichau stavet Littichaw? – eller omvendt, at Backisch på dansk er blevet til Pax? Men ellers må man som dansker forbløffes over så resistente de fleste tyske slægtsnavne har været og er.

Mange kender sikkert historien om hvordan Obelitz'ernes fjervifte mellem to stjerner ved en forkert oversættelse af en blasonering blev til en glente under to stjerner. Et opslag i Siebmacher dokumenterer historien.

Mindre kendt er det nok, at Levetzau'ernes besynderlige røde lysestage eller opadvendte faldgitter også oprindelig var en fjervifte. Fejltagelsen er i dette tilfælde ikke af sproglig karakter, men nok blot en misforståelse af figuren, og dette til trods for at Hans Fr. v. Levetzau i 1670 »nøjagtigt havde bevist sine ahner og herkomst«. Hvis Siebmacher skulle have forebygget denne komiske fejl, skulle udgaven have foreligget en menneskealder tidligere end tilfældet.

Selvfølgelig er der også fejl i den gamle bog – endda mange, og selvsagt skal meget af hvad den oplyser verificeres på anden måde, hvis det skal have almen gyldighed; men behandlet med varsomhed kan Siebmachers oplysninger udmærket blive udgangspunkt for nærmere studier.

Ved slægterne Bille I og II skriver Danske adelsvåbener »Uradel, Sjælland«. Her burde der måske som i Danmarks Adels Aarbog 1890 have været tilføjet, at en slægt i Schlesien ved navn Bielde fører samme våben, sådan som det også ses i Siebmacher.

Tilsvarende virker vedtegningen »Uradal, Jylland« for slægten Skeel utilstrækkelig sammenholdt med Danmarks Adels Aarbog 1901's oplysninger og med tilstedeværelsen af en slægt, Skirl, fra Bøhmen-Mähren med så at sige samme våben i Siebmacher.

Som nævnt er der omkring 200 våbener i Siebmacher, der har direkte relation til den danske adel. Hertil kan sikkert føjes henved 100 våbener, der på en eller anden måde ved nærmere undersøgelse vil

kunne sættes i forbindelse med våbenførende slægter i Danmark – adelige eller ikke-adelige.

Med andre ord rummer Siebmacher 1701–72 materiale til belysning af ca. 300 danske slægters og deres våbeners historie, og dette materiale er kun i ringe grad udnyttet.

Også hvad rigs- og fyrstevåbener angår er Siebmacher velforsynet, og her er både interessante historiske og mere kuriøse detaljer i våbenernes udvikling smukt illustreret.

Våbener for bispedømmer, ordensbrødre, patriciere og byer veksler på det smukkeste med den højere og lavere uradels våbener, men pas på! – næsten 40 pct. af våbenerne er courtoisie-vendte.

Bogens pris vil sikkert afskrække mange. Måske kunne man få sit lokale bibliotek til at anskaffe den?

Haxt. –

Kalendertegn

Anna-Lisa Stigell: *Kyrkans tecken och årets gång. Tideräkningen och Finlands primitiva medeltidsmålningar*; 132 store sider, rigt illustreret; Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 77, Helsingfors 1974; Akademiska Bokhandeln, Centralgatan 1, 00100 Helsingfors 10; pris Fmk. 40.

Fra urgamme tid har der været en forbindelse mellem tidsregning og billedtegn. Det ældste eksempel er måske Dyrekredsens tolv billeder: vædder, tyr, tvillinger, krebs, løve, jomfru, vægt, skorpion, skytte (kentaure), »stenbuk« (ged med fiskehale), vandbærer og to fisk, som angiver solens gang over himlen i løbet af et år og tillige, regnet fra forårsjævndøgn, svarer til årets tolv måneder. Disse navne går delvis omkring 4000 år tilbage, og billedserien er dokumenteret fra o. 400 f. Kr.

En anden form for »månedsbilleder«, kendt fra romersk oldtid, gengav situationer fra årets arbejde: pløjning, såning, kornhøst, drueplukning osv. Undertiden blev de himmelske og jordiske billeder

kombineret, fx. således at Løven, for juli, blev afbildet sammen med Høsten.

Den foreliggende bog behandler figurer og billeder på kalendere fra Europas middelalder. Formålet med sådanne kalendere var først og fremmest at »gengive« kirkeåret, især datoen for påske (ud fra første fuldmåne efter forårsjævndøgn), men tillige alle det kirkelige års øvrige mærkedage: helgendatoer, fasteperioder, kirkefester m. m. Ved siden af kunne kalenderne, i varierende omfang, angive tidspunkter for det verdslige års aktiviteter: pløjning, såning, høst, slagtning, brygning, markeder, majfest, jul m. m.

Kirken havde oprindeligt søgt at udrydde oldtidens månedsbilleder, men forgæves. Ved et koncilium i Rom år 799 slog man om og tillod brugen af månedsbilleder, blot de gengav situationer fra »det virkelige liv« (og altså ikke fx. mere eller mindre påklædte romerske guder). Om trent samtidig blev også Dyrekredsens billedtegn tilladt som »udtryk for Guds verdensomspændende almagt«. Både månedsbilleder og Dyrekredstegn kom til at spille en stor rolle i middelalderens kunst, ikke blot i kalendere og på urskiver, men fx. i kirkers vægmalerier og træskulpturer, såvel som i profan kunst: gobeliner, bogminiaturer m. m.

De ældste af de bevarede kalendere vi her taler om, er fra 1100-tallet. Materialet varierer fra pinde og træblokke med en række nødtørftige streger og hak, til kostelige »tudebøger« med farvelagte illustrationer, der hører til periodens mest udsøgte kunst. Emnet for Anna-Lisa Stigells bog er forbindelsen mellem kalenderbilleder og visse motiver i finske kirkers kalkmalerier, men det kalendermateriale hun bygger på er fra hele Europa: skandinavisk, baltisk, tysk, engelsk, fransk, sydeuropæisk.

Kalenderbillederne er måske især opstået af pladshensyn. På en kalenderpind var det fx. svært at få plads til navnet *Sankt Nikolaus* ved denne helgens dato (6/12), men billedet af *et anker*, Nikolaus' attribut og kendemærke, kunne være der. Måske har det været medvirkende, at mange af kalendernes brugere ikke kunne læ-

se. Og for kalendernes fremstillere har det oftest været lettere at tegne eller skære en enkel figur end et navn. Et *hjul* i stedet for »Sankt Katarina« (25/11), en *klokke* i stedet for »Sankt Antonius« (17/1), en *fisk* i stedet for »fastedag« var en fordel for alle parter. Efterhånden kan rent dekorative grunde have medvirket til at kalenderbillederne blev flere og flere. Forfatterinden mener, at kalenderens behov for forenkede helgenmærker har bidraget til selve helgenattributternes fremkomst.

Nogle af helgenerne var kendt i hele kristenheden, og det samme var deres attribut og kalendermærke. Andre var kun kendt på et mindre område. Det gælder fx. Norges Sankt Olav, hvis *økse* kendetegnede hans helgendato 29/7, Sveriges Sankt Erik, 18/5, et *aks*, og Danmarks Sankt Knud Konge, 10/7, en *le*.

Sidstnævnte er et eksempel på sammenblanding af kirkelige og verdslige mærker. En *le* stod oprindeligt i kalenderen for høhøsten, i begyndelsen af juli. Den 10. juli var imidlertid Knud den Helliges helgendato – hans dødsdag og derfor »fødselsdag« som helgen – og efterhånden blev en *le* det anerkendte attribut for Sankt Knud Konge, også uden for kalendere. Blandt andre verdslige kalendermærker kan nævnes: *fuul* (forår), *sol* (midsommer), *uldsaks* (tid for klipping af fårene), *tønde* (brygning eller saltning), *vante* (kulden sætter ind), *plov* (pløjning begynder). Nogle mærker var både kirkelige og verdslige. Et *horn* kunne fx. være til at blæse i, dvs. det var en dommedagsbasun og stod for ærkeenglen Mikael's dag 29/9. Men det kunne også være et drikkehorn og stå for »jul«. At fejre jul hed i gamle dage »at drikke jul«.

For heraldikken har kalenderbillederne den store interesse, at de i mange tilfælde må have været udgangspunkt for et våbenmærke. Det var i middelalderen uhyre almindeligt, at man fik *sit navn* efter den helgen på hvis dato man var født. Hvad kunne være mere naturligt end også at tage *sit våbenmærke* efter sin fødselsdats figur, hvad enten det var ens navne- og skytshelgens attribut eller et verdsligt mærke, der var knyttet til denne dato.

I enkelte tilfælde véd vi, at det er gået sådan til. For eksempel kan der ikke være tvivl om, at slægten Scavenuis' våbenmærke, en gedebuk med fiskehale, er taget efter »Stenbukken«, Dyrekredsens tegn for perioden 22/12–20/1. Denne figur har nemlig ingen eksistens uden for Dyrekredsen. Men også i mange andre tilfælde må det have været Dyrekredsens tyr, vædder, løve, fisk osv. og kalendernes billeder: Mariadagenes rose, Barbaras tårn (for 4/12), Thomas' hånd (for 21/12), Benedikts slange (for 21/3), Jakobs muslingskal (for 25/7), Maria Magdalenes krukke (for 27/7), Johannes' ørn (for 27/12) osv., osv., som ligger bag tilsvarende figurer i et våben. En liste over kalendertegn er i vidt omfang en opremssning af heraldikkens populære våbenmærker: kors, stjerner, sværd, nøgle, krone, kraus, træ, timeglas, lam, hane, båd, pil, drage, vægt osv. + alle de tidlige nævnte.

Hvor populære kalendertegnene var, ses også af, at mange helgenmærker overlevede Reformationen og figurerede i protestantiske kalendere helt op i 1600-tallet – ligesom vi jo endnu i 1975 har beholdt helgennavnene på visse datoer: Valborgsmesse, Sankt Hans, Mortensaften ...

Enkelte af billedgrupperne interesserer forfatterinden specielt, og dem tager hun op til særlig udførlig behandling: Træ, Kors, Stjerne, Fugl (ørn, gås, hane m. fl.), Havfrue, Skib. Et særligt interessant kapitel handler om *Labyrinten* som ornament, magisk mærke og symbol. Der er i det hele taget adskilligt mere i denne bog end vi her har kunnet komme ind på, og det er alt sammen fængslende læsning.

S.T.A.

Interessevækkende

Sven Tito Achen: *Symboler omkring os*. G. E. C. Gad, København 1975. 224 s. (ill.). Pris: Dkr. 49,45, hæftet.

Gennem de sidste par år har selskabets formand været meget virksom for at vække et større publikums interesse for symbolik, der jo også i vor tid er en væsentlig, men ofte overset, faktor. Således ind-

ledtes i april 1974 i dagbladet »Politiken« en længere række symbol-causerier, ligesom tidskriftet »Mobilia« brugte nr. 240 (juli 1975) til en smukt udstyret artikelsamling med dansk og engelsk paralleltekst. Endelig bragte sparekassen »Bikuben« i sit informationsblad (nr. 8, 1975) en større opsats om firmamærket og dets idébaggrund.

Hele dette materiale er nu på initiativ af Gads Forlag blevet udgivet samlet og har i dagspressen (fx. »Politiken« 8/10 1975) fået en meget positiv modtagelse – og ikke uden grund: Bogen er i bedste forstand populær. Uden videnskabelige prættentioner behandles det ret store stof utvungent og letlæseligt. På baggrund af den historiske udvikling kædes det enkelte symbols mange, ofte modstridende, betydninger logisk sammen. Indledningsvis gives tillige jordnære definitioner på begreber som symbol, allegori etc. – et væsentligt afsnit med gode eksempler.

Emnevalget er varieret. Med hovedvægten på den vestlige kulturkreds omtales i alt 59 symboler, både verdslige og gejstlige. De er ordnet i grupper som: farver, planter, dyr, mennesket, dets redskaber, våben osv., samt »figurer« (korsformer, pentagram o. dsl.). Særligt må fremhæves den righoldige artikel om hanen, samt afsnittene om grisen og storken, der sjældent ses behandlet. Man savner dog to i høj grad levende symboler, der netop i vor tid er ved at ændre betydning, nemlig øjet (globalt TV-symbol) og slangen (negativ medicinsk betydning: kræft og sclerose).

Inden for artiklernes ret snævre rammer gives mange oplysninger, men enkelte mindre tilføjelser kunne stedvis have øget stoffets aktuelle relation – de fem svaners rolle som nordisk symbol er således ikke nævnt, skønt så officiel, at de ses på et svensk frimærke fra 1956 (AFA: 422–23). Uomtalt er også genoptagelsen af det klassiske forskersymbol delfinen i Århus Universitets segl, ligesom man savner forklaringen til delfinen og ankeret, der ses på titelbladet.

Teksten støttes af et væld af gode illustrationer – i alt 153 – fra mange tidsperioder. Bemærkelsesværdig er her brugen

af frimærke-eksemplere. Filateliens velordnede, daterede forråd af officiel symbolik ses ellers alt for sjældent udnyttet. Et betydeligt indslag udgøres af dejlige emblemer og trykkemærker fra 15- og 1600-tallet. Disse valgte billeder giver dog anledning til et hjertesuk: hvorfor angives billedkilden, eller blot trykkerens navn alt for sjældent? – Ønskes bogens figurmateriale udnyttet af andre, må det kunne efterspores, bl. a. fordi der stedvis er brugt retoucherede forlæg (Hanan s. 82, cf.: »Bogvennen» 1918 s. 20) eller er skåret valgsprog bort (svanen s. 81, der også er et trykkemærke (J. Jucundus, Strasbourg)). Uden henvisning lader det sig fx. ikke afgøre, om den s. 60 viste slangekreds omgivet af løv og frugter virkelig skal opfattes som en »krans» eller måske snarere som et udtryk for naturens evindelige kredsløb.

Dette er dog kun bagateller. Med sit fængslende samspil mellem billede og tekst skulle bogen have chancen for at vække bred interesse. Den passer smukt ind i Achens storstilede, helt bevidste, indsats for på én gang at tjene et stort publikum og en snævrere kreds af fagfolk. Begge parter afventer nu spændt hans næste opus: det store symbolleksikon.

P.H.

Kristen symbolvejledning

J. Ursin: *Kristne symboler*. En håndbok. Tredje omarbejdede udgave. 251 s. 106 ill. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo 1975.

Den tid, hvor kirken var kunstens herre, er forlængst forbi. Tværtimod føler nutidskirken sin symboltradition isoleret fra moderne kunst – således skriver prof. J. Oskar Andersen: ... »Desværre mærkes det i nutiden, at kirkelig fromhed gennemgående ligger de moderne kunstnere fjern...» (Selsk. f. Kirkekunst, Årsskr. 1950), og teol. dr. A. Hellerström foreslår: ... »att konstnärer och präster finge komma grundigt till tals med varandra» (Om kyrkans prydnad, Libraria Kyrklig Konst, 1941).

Denne tanks rigtighed fremgår af, at man nu har kunnet udsende 3. udgave af

pastor Ursins håndbog, der nok så meget er bestemt for den interesserede kunstner som for den kunstinteresserede. Dens 2. udgave er anmeldt af *Achen* (HT 13, 1966).

I sine krav om logik, forståelighed og kristent indhold i symbolerne ligger Ursin helt på linie med ovennævnte forfattere – og størsteparten af billedstoffet består derfor stadig af *Frederike Geelmuydens* enkle tegninger, der kan danne basis for en mere individuel udformning.

Der er tilkommet 10 nye illustrationer, bl. a. en enestående, hjulformet gravsten fra 1695. Også teksten er revideret, og afsnittene om natursymboler og Norges flag er (berettiget) udgået.

Bogen har en rigdom af tolkninger, som let findes via sagsregisteret. Derimod er henvisningerne ujævne. Dette gælder bl. a. for St. Olav. Her savnes referencer til *Wallems* og *Fells* vigtige oversigter, ligesom der ved omtalen af *Montelius'* mytologiske økse-hypotese blot henvises til et foredragsreferat, skønt stoffet er publiceret 3 gange (fx. i »Holmia» 1898).

Bogens indhold og ikke mindst dens tendens er interessant – og påkrævet: i en af vor tids mest grandiose kirker (Metropolitan Cathedral of Christ the King, Liverpool, fra 1967) er de kristne symboler druknet i kunsternes individuelle abstraktioner.

P.H.

Hollænderbyens bomærker

Hermann Regner Riber: *Hollænderbyens Bomærker*. St. Magleby's gårde, deres indretning og ejerforhold. Kastrup Central Forlag 1975, 207 sider. Pris: 70 Dkr.

Den danske litteratur om bomærker er så sparsom, at det alene af den grund må vække opmærksomhed, når der, som det nu er sket, udkommer en hel bog om emnet.

At hævde, at hele bogen handler om bomærker, er måske nok overdrevet. Der behandles i alt ca. 55 forskellige mærker, så det er klart, at en stor del af bogen må dreje sig om andet end netop bomærker.

Udgangspunktet er en række dels håndskrevne, dels tidligere publicerede bomærkelister, udfærdigede i perioden 1881–1916,

hvortil kommer de såkaldte Saltholmprotokoller 1908–11, der indeholder fortegnelser over de dyr, der om sommeren blev ført til græsning på Saltholm, og de bomærker, hvorved enhver gårds dyr blev kendetegnet, indbrændt i hoven på hestene og i hornene på køerne.

Forfatteren har sammenholdt de forskellige lister; skønt der stort set er tale om de samme bomærker, rummer materialet en række usikre punkter, hvorfor en del af de hidtidige tilskrivninger tages op til kritisk revision og korrigeres.

Det er oplagt, at bomærkerne i Store Magleby i hvert fald gennem de seneste generationer er anvendt som gårdmærker, brugt til at betegne gårdens besætning og redskaber, uanset om de skiftende ejere er i familie med hinanden eller ej. Dette forhold giver forfatteren anledning til en gennemgang af de enkelte gårdes historie med ejerlister og beskrivelser af bygningerne på grundlag af de ældste brandtaksationer, hvorved bogens værdi som lokalhistorisk skrift naturligvis forøges. Disse afsnit, der giver et spændende indblik i den særprægede hollænderkolonis kultur og traditioner, viser bl. a. også, at der i høj grad er tale om slægtsforbindelser mellem gårdene, hvilket gør ethvert forsøg på at konstatere eksistensen af slægtsbomærker umuligt.

I den forbindelse savner man en redegørelse for, i hvilket omfang ældre kilde-materiale, først og fremmest beseglede breve, er søgt opsporet. En dokumentation af bomærkeføringen i Store Magleby i ældre tid ville have været af overordentlig stor interesse til belysning af bomærkernes overlevering gennem århundreder, i betragtning af at Hollænderbyen er det sted i Danmark, hvor den levende brug af mærkerne har holdt sig længst.

Betragende er således et fotografi i bogen af nogle kartoffelkasser med indbrændt bomærke, anvendt af den for ganske kort tid siden afdøde ejer af gården Mølle-gade 6. Skikken har med andre ord været holdt i hævd her 200 år længere end noget andet sted i landet. Et forhold, der nok kan fortjene en smuk publikation som den foreliggende. A.T.

Våben-billed-leksikon

Outfried Neubecker og Wilhelm Rentzmann: *Wappen-Bilder-Lexikon*; 416 sider med over 10.000 illustrationer; Verlag Degener & Co., 1974; D-8530 Neustadt an der Aisch, Vesttyskland; papbind i stort format. Pris: DM 58.–.

Som omtalt i Sven Tito Achens bog om identifikation af anonyme våbenskjolde (side 87) har der siden 1876 eksisteret et numismatisk våbenleksikon af W. Rentzmann. Det er dette gamle værk, som Outfried Neubecker har givet en ansigtsløstning – nej, mere end det, der er virkelig tale om en gennemgribende revision, ajourføring og omordning af hele materialet. Det er – hedder det i forordet – det stigende antal møntsamlere og den rivende udvikling i den offentlige heraldik, som har nødvendiggjort denne ud-gave.

Der er gjort alt for at gøre det let at finde rundt i bogen. Efter det ganske korte forord følger en interessant oversigt over den heraldiske systematiks historie. For hvert afsnit (geometriske figurer, kosmos, levende væsener, planter og livløse figurer) er der en oversigt som hjælper én på gлед, og hvis det kniber med at forstå de tyske fagudtryk, så er begreberne også gengivet på fransk og engelsk.

Måske forvirrer det lidt i begyndelsen, at værket også gengiver emblemer og mærkelige tegn i skjoldform, motiver som en heraldiker ikke kan anerkende som våbener og som iøvrigt heller ikke altid optræder i skjoldform på de mønter hvorfra motiverne stammer; men man vænner sig hurtigt til systemet og har let ved at forestille sig hvilket enormt arbejde og hvilken bekostning det ville have været, hvis de ca. 9000 mere eller mindre tilfredsstillende gamle tegninger skulle laves om. Man bliver også hurtigt klar over, at et V og et R under et lodret delt skjold betyder, at de to halvdele befinder sig på hver sin side af mønten, og at det skjold man ser altså er to våbener sat side om side.

Det er muligt, at møntsamlere vil hilse dette leksikon velkommen, og at det for dem vil udfylde et stort savn, men for

heraldikeren er der ikke meget at hente her. Dertil er de oplysninger der gives ofte alt for summariske. Den eneste værdi værket kan have for en heraldiker er, som også anført af Sven Tito Achen, at man her hurtigt og nemt kan finde ud af, »hvor det snærper henad«. Søger man fyldestgørende oplysninger kommer man næppe uden om den store Siebmacher.

Denne nye udgave er blevet suppleret med mere end 1000 nye våbentegninger af betydelig højere kunstnerisk og heraldisk kvalitet end de gamle. De nye tegninger omfatter våbener for så at sige alle stater, der har set dagens lys indenfor de sidste 100 år inclusive et ubehageligt gensyn med det tyske riges hagekors i flere sammenhænge. Desuden er medtaget en del byvåbener, som næppe nogensinde har figureret på mønter. Fra at have været et opslagsværk specielt for numismatikere har man forsøgt at gøre bogen til et heraldisk ordnet alment opslagsværk både for offentlig heraldik og emblematiske på mønter. Forsøget er kun delvis lykkedes, men det er jo som bekendt heller ikke let på en og samme tid at blæse og have mel i munden.

Haxl.-

Valgsprog

Elvin's *Handbook of Mottoes*. Revideret med supplement og index af R. Pinches. Baseret på originaludgaven fra 1860 af C. N. Elvin, M.A.; 294 sider; *Heraldry Today*, 10 Beauchamp Place, London, S.W.3. 1971. Pris: £ 2.50.

Reklamen, der hævder, at dette er den mest fuldstændige samling af valgsprog, som nogensinde er blevet offentliggjort, skyder måske lidt over målet; men bogen har to meget væsentlige fortrin: den er i handelen, og prisen er rimelig.

Interesserer man sig udelukkende for skandinavisk heraldik er nyten af denne bog noget begrænset. Et af de ganske få valgsprog med direkte relation til vore lande er *prudencia et constantia*. Ifølge bogen er det kongeriget Danmarks valgsprog(!) og pudsigt nok føres det også af

en baron ved navn Denman. Ud over en oversættelse af de tre latinske ord til engelsk gives der her ingen yderligere oplysninger, og man kan så selv give sig til at spekulere over, hvorfor netop Frederik V's valgsprog er blevet udset til at repræsentere hele kongerækkens.

Det i Sverige ikke ukendte *Arte et Marte* er også med, men blot med oversættelse og henvisning til slægtsnavnene Middeltøn og Hunter.

Søger vi Churchill'ernes ofte sette spanske valgsprog, *Fiel pero desdichado*, så går vi i første omgang forvejes, men via navneregistret konstaterer vi, at baron Churchill, Blenkinsop, Hunter, Seaton og jarlen af Spencer fører valgsproget, *Dieu defend le droit*, og oplysningen ledsages af et Shakespeare-citat: »And God befriend us, as our cause is just«. Videre finder vi, at *Feal pero desdecado* betyder trofast endskønt falden. Det føres ikke af andre end Churchill-slægten. Nogen forklaring på hvorfor og hvornår man har valgt dette spanske motto gives ikke.

Disse eksempler på fejl, ufuldkommenheder og mangler skal ikke stå alene. Bogen giver et væld af gode og fyldestgørende historiske oplysninger og har en masse bibelhensvisninger og citater fra Burns, Virgil, Shelley, Wordsworth og mange andre.

Den der kan lide et glas god skotsk whisky har måske undret sig over, at et af de kendte mærker hedder *Stand fast*. Han får forklaringen i bogen; men havde han regnet med, at der var en sammenhæng mellem mottoet og whisky'ens påvirkning af hans evne til at holde sig oprejst, så skuffes han. Ellers er der meget ofte underfundige forbindelser mellem motto og familienavn og evt. tillige til våben- eller hjelmsfiguren, der igen kan spille på en historisk (eller legendarisk) episode i den våbenførendes liv.

Hope of Kers's valgsprog er, *Spes tamen infracta* (mit håb er ikke destomindre ubrudt). Slægtens hjelmtægn er en knust jordklode!

Crosby's valgsprog er, *Te duce libertas* (hvor Du er leder, er der frihed). Mottoet og slægtsnavnet spiller på lammene i våbenet og korset i hjelmtægnen. Den fri-

hed der tales om er kristendommens, som er sikret af lammet og korset.

Baron Vernon's valgsprog findes i to udgaver: *Vernon semper virot* og *ver non semper virot*. I den første version slås det brovtende fast, at slægten Vernon altid vil blomstre, men i den anden udgave stilles vi overfor advarslen om, at menneskelig lykke, som foråret, er utsat for omskifteligheter, og at alt ikke altid blomstrer efter beregning.

Før den der tænker på at anlegge sig et valgsprog er der her et væld af ideer at øse af. Den fodbold-interesserede vil måske, som Mr. Jordan, vælge mottoet *«percussa resurgo»* (slået ned rejser jeg mig igen). Hjelmtegnet er naturligvis en fodbold. Hertugen af Hamilton, der under Anden Verdenskrig var en kendt bokser på RAF's hold, følte sig imidlertid ikke foranlediget til at udskifte sit gamle *Through*, som kan føres tilbage til 1325, til fordel for *percussa resurgo*.

Her er udtrykt de smukkeste tanker, håb og idealer. Her er pudsige ordspil og henvisninger til stamfædres ædle bedrifter; men ind imellem er der også valgsprog, som vi simpelthen hverken vil eller kan acceptere i det tyvende århundredes frie demokratiske verden: *Generosus nascitur non fit* (en gentleman er født, ikke skabt).

Haxt.-

Heroldenes språk

Gerard J. Brault: *Eight Thirteenth-Century Rolls of Arms in French and Anglo-Norman Blazon*; 148 sider; The Pennsylvania State University Press, University Park and London 1973; innb.

Siktemålet med denne bok er å få viktig kildemateriale fra 1200-tallet i en pålitelig utgave med nødvendige kommentarer. Dette begrenser nok leserkretsen noe, men det utvider samtidig betydningen for videre forskning. Både våpenrullene med korte og ajourførte historikker samt noter, og Braults generelle innledning, har krav på interesse også i skandinaviske land.

Brault er professor i fransk ved Pennsylvania State University og bl. a. medlem av det internasjonale heraldiske akademi. Hans lykkelige kombinasjon av språkvitens-

skap og heraldikk har gitt seg utslag i denne bok og i den tidligere: *Early Blazon – Heraldic Terminology in the Twelfth and Thirteenth Centuries with Special Reference to Arthurian Literature*; Clarendon Press, Oxford 1972. De to bøkene har åpnet lettere adgang til å studere middelalderens blasoneringer på fransk. («Anglo-Norman» er ikke engelsk, men en videreføring av «Norman French» på engelsk grunn.)

Hvorfor bør vi bli mer opptatt av blasoneringer i skandinavisk heraldisk virksomhet? Fordi blasoneringene like så vel som avbildninger gjengir i en tids- og stedbundet form det abstrakte og stabile «innhold» i våpen. Vil vi studere innholdet, må vi være fortrolig med formen. Og skal vi skape nye våpen, bør vi ha en tilfredsstillende blasoneringsteknikk. Skandinavisk blasonering trenger forbedringer og derfor er det nyttig å studere utviklingen i andre land. Blasonering har dessuten fått økt interesse i samband med overføring av våpen til datamaskin-språk.

Blasonering er slett ikke bare en terminologi – dvs. et forråd av faguttrykk, slik vi kan få inntrykk av skandinavisk heraldisk litteratur. Blasonering er også heroldenes språk med egne regler for velformete uttrykk (syntaks) og for forholdet mellom språk og virkelighet (semantikk). Grunntrekkene i disse regelgruppene viser seg allerede i våpenruller fra 1200-tallet. Vi kjenner igjen rekkefølgen til våpnets elementer i blasoneringene, reduksjonen til færrest mulig elementer, hva som tas med og hvordan det gjøres. Derimot gjen- gis ikke avbildninger fra våpenrullene, så forholdet mellom avbildninger og beskrivelser må studeres med supplerende kilde- utgaver.

Blasoneringene har ikke med hjelmtegn, men noen av rullene begynner blasoneringene med «l'escu» og andre med «porte les armes», før skjoldets bunnfarge. Vi kan se av rullene at det på denne tid ble sondret mellom våpens innhold og konkrete utføring, slik at begrepet våpen ikke skiller seg ut fra dagens begrep – når en ser bort fra utstyr utenfor skjold. En annen ting er at Sir Anthony Wagners definisjon av heraldikk («the systematic use

of hereditary devices centred on the shield»), som gjengis i forordet, kan kritiseres ut fra kravet til »arvelighet». Et krav om »fast og varig bruk» finner jeg her mer treffende.

Dessverre har Brault bare en kort generell innledning. I *Early Blazon* går han nærmere inn på sine språkvitenskapelige synspunkter på blasoneringene i våpenrullene. Også i *Eight Thirteenth-Century Rolls* nevner han imidlertid likheten med fransk rettspråk fra samme tid. Begge språk er »a viable medium for communicating technical information», ifølge Brault.

Våpenrullene er gjengitt uten genealogiske eller personhistoriske opplysninger som derfor må hentes fra tidligere utgaver av rullene. Våpeninnehavernes navn gjengis, og i notene redegjøres bl. a. for svar mellom forskjellige avskrifter og utgaver, for forkortelser i grunntekstene m.v.

Braults utgave gir et tillitsvekkende inntrykk. En mulig trykkfeil er i *The Camden Roll*, nr. 13, som har »Le rey de Norway . . .», mens tegningen iallfall har »Norweye», jfr. *Trølleberg* i HT nr. 21/1970, s. 37-38.

Braults bok har førsteklasses trykk, papir og innbinding i hendig bokformat.

Hans A. K. T. Cappelen

Skandinavisk våpenrulle

Skandinavisk vapenrulla 1975; 28 sider med 27 våbener i farver; udgivet af Skandinavisk Vapenrulla, Oxgränd 12, S-230 11 Falstebro; Pris: Svkr. 30.- (sendes til postgirokonto 73 49 75 - 6).

Med dette i november 1975 utsendte hefte er Skandinavisk Vapenrulla ialt nået op på at præsentere 210 våbener, og det

forlyder, at der allerede er anmeldt flere præsentationer til det næste hefte.

Der er flere meget interessante heraldiske nyskabninger i dette nummer. Maleren Göran Bergquist har heraldiseret et bømærke - dannet af initialerne G B - til et latinsk kors, hvis arme er forbundne af en ramme i form af en spidsrude. H. J. S. Kleberg har for slægten Rørs komponeret et våben med en røkl »kåsa» som hjelmtegn. En kåsa er et gammelt nordisk drikkekar med en kunstfærdigt udskåret hank. Motivet er både særpræget og smukt. Notarius publicus i Skanör-Falsterbo, Christer Bökwall har anlagt sig et embedsvåben. Det er firdelt af et udadbøjet kors. I første felt ses en edsværgende hånd omgivet af tre murkroner. Dette er det egentlige embedsvåben for Notarius publicus, hvis opgave det bl. a. er at bekræfte retslige forhold. Andet og tredje felt er Bökwall-våbenet. Fjerde felt er Skanör-Falsterbos byvåben.

Slægten Malms våben er et trebjerg hvorover ses tre seksoddede stjerner. Fra hjelmen opstiger en bjørn som i sine labber holder et kanonrør. Der er det helt enestående ved dette våben, at det førtes af oberstløjtnant Carl Wilhelm Malm, som adledes i 1810; men af forskellige grunde blev der aldrig udstedt noget adelspatent med våbenet. Først ved kongelig resolution af 17. maj 1974 er fortidens forsømmelser blevet rettet. Forrige gang kongelig Majestæt fastsatte et adeligt våben var i 1902 for Sven Hedin.

I en følgeskrivelse til heftet meddeles det, at de tidligere hefter stadig kan bestilles, at man gerne modtager anmeldelser af våbener til publicering i kommende hefter og at der endnu er et mindre antal slips til salg til medlemmer af Heraldisk Selskab for en pris af Svkr. 50.- stykket.

Haxt.-

HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af *Societas Heraldica Scandinavica*, hvis medlemmer modtager det gratis. Der udkommer to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år Dkr. 70 eller hvad der svarer hertil. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte.

Indbetaling sker bekvemlest gennem *dansk postgiro 11 23 74*, Societas Heraldica Scandinavica, c/o bogtrykker St. U. Zangenberg, Øverødvej 22, 2840 Holte, Danmark. Ved indbetaling på postkontor bør også i Sverige, Norge og Finland anvendes de danske girokort, som selskabet sender til medlemmerne. Girokortene lyder på Dkr. og gælder for Dkr., men indbetaling sker naturligvis i det pågældende lands egen mønt.

Ældre numre af tidsskriftet

Numrene 1, 2, 9, 13, 16 og 20 er udgæet. Alle øvrige numre kan stadig fås. Priserne er som følger, portofrit:

Til og med nr. 30, pr. stk. Dkr. 10. – For alle 24 numre til og med nr. 30: Dkr. 200. – Fra og med nr. 31, pr. stk. Dkr. 35.

Redaktør:

Major O. H. M. baron Haxthausen, Snesere, 4733 Tappernøje, Danmark

Redaktionsudvalg:

Redaktør Sven Tito Achen, Kong Georgsvej 52, 5. sal, 2000 København F
Tandlæge Per Hougaard, Dronning Ingeborgsvej 14, 4000 Roskilde, Danmark
Forfatteren Hans Krag, Lastad, Søgne, Norge
Kontorschef Gustaf von Numers, Topeliusgatan 9 A 2, 00250 Helsingfors 25, Finland
Stadsarkitekt Hans Schlyter, Norrlidsgatan 13, 852 50 Sundsvall, Sverige
Amdsirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark

Skrivende medarbejdere i dette nummer:

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 Kbh. K
Advokatfullmæktig Hans A. K. T. Cappelen, Bygdøy alle 123 B, Oslo 2
Kommendör Rutger Croneborg, Thulehem 56, 223 67 Lund, Sverige
Tandlæge Per Hougaard, Dronning Ingeborgsvej 14, 4000 Roskilde, Danmark
Arkivar Knud Prange, Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj, Danmark
Stadsarkitekt Hans Schlyter, Norrlidsgatan 13, 852 50 Sundsvall, Sverige
Hovrättsrådet Bo Tennberg, Kyrkoapl. 10 C 14, 65100 Vasa 10, Finland
Antikvar, cand. mag. Allan Tønnesen, Godthåbsvej 79, 1. sal, 2000 Kbh. F

Heraldisk Selskabs styrelse:

Redaktør S. T. Achen, Kong Georgsvej 52, 5. sal, 2000 København F (formand)
Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 Kbh. K
Major O. H. M. baron Haxthausen, Snesere, 4733 Tappernøje, Danmark
Dr. phil. Herman L. Løvenskiold, Riksarkivet, Bankplassen, Oslo
Fil dr Jan Raneke, Vallgatan 3, 234 00 Lomma, Sverige
Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark (sekretær)
Hovrättsrådet Bo Tennberg, Kyrkoapl. 10 C 14, 65100 Vasa 10, Finland
Antikvar, cand. mag. Allan Tønnesen, Godthåbsvej 79, 1. sal, 2000 København F
Bogtrykker St. U. Zangenberg, Øverødvej 22, 2840 Holte, Danmark (kasserer)

Tidsskriftets ekspedition:

Bogtrykker St. U. Zangenberg, Øverødvej 22, 2840 Holte, Danmark